

jaargang 38/2010/2

DE ZANDLOPER

UITGAVE VAN DE VERENIGING OUD EDE

Verschijnt viermaal per jaar

COMBIMARKT

&

STUDIO EDE

VOORDEEL IN FOTO EN VIDEO

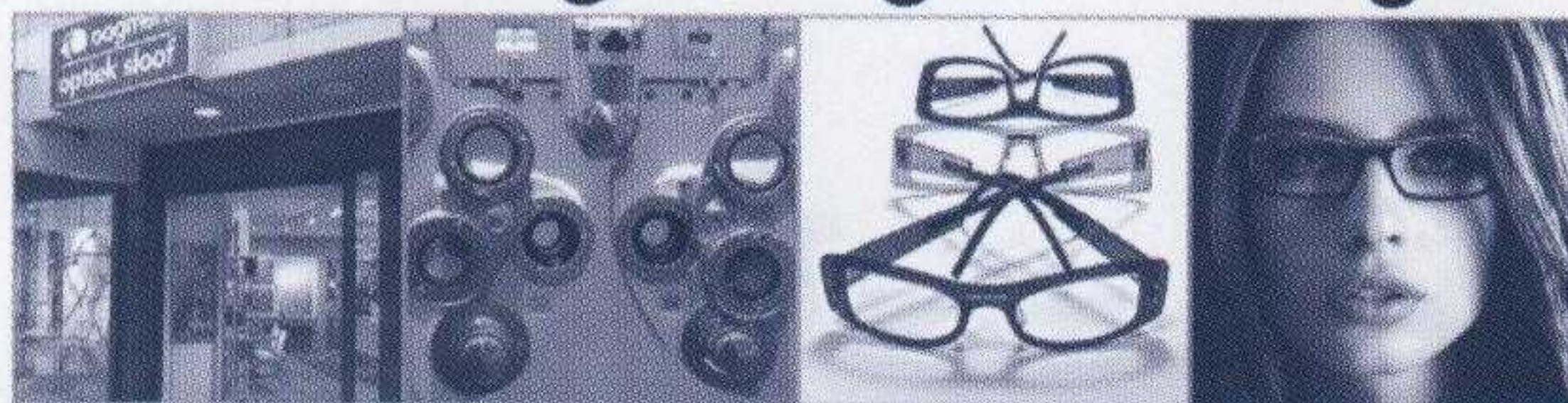
TEL. STUDIO EDE 0318 - 653363

Grotestraat 62, Ede tel. 0318-616414
Bellestein 21, Ede tel. 0318-614300
Stadspoort 10, Ede tel. 0318-652121
Hoofdstraat 24, V'daal tel. 0318-512689
Molenstraat 3, Rhenen tel. 0317-616866
PB 8170 6710 AD EDE

**FOTO
FILM
VIDEO
STUDIO**

oogmerk **optiek sloof**

Contactlenzen • Oogmetingen • Oogdrukcontrole

Winkelcentrum Bellestein 21 • Ede • Tel. 0318 - 640479

www.optieksloof.nl

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken

Draadmateriaal

Gereedschap

Verf

IJzerwaren

* Bezorgen gratis

Hout Board Triplex

Wandplaten Schroten

Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

** Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Uitgave van de Vereniging Oud Ede

38e jaargang, nummer 2
mei 2010

I N H O U D

	pag.
Van het Bestuur	1
Museumnieuws	2
De Doolhoflaan	3
Teuntje	5
Riolering voor Ede	6
Secretaris Van Nes	16
Zand voor de graaf	17
Willem op het dievenpad	20
Klaphek	21
Ds Heldring's voettocht	22
Wie weet wat het is?	23
Torenbrand 1886	23
Colofon + sponsors	24

VAN HET BESTUUR

Hans van Bemmelen, voorzitter

Op dinsdag 13 april werd de Algemene Ledenvergadering gehouden. Na het formele gedeelte met het goedkeuren van de jaarstukken kwam de bestuurssamenstelling aan de orde.

Ondergetekende is herbenoemd. Frans Toonen heeft op eigen verzoek afscheid genomen als penningmeester van onze vereniging, Henk Borkhuis volgt hem op.

Aan het eind van de vergadering werd mevrouw J. Groen benoemd tot erelid. Mevrouw Groen is al twintig jaar actief voor de vereniging. In 1990, toen het museum na een verbouwing weer open ging, kreeg zij, als vrijwilligster, de dagelijkse leiding. Zij was destijds bestuurslid en directeur tegelijk. Er is dus alle reden om haar tot erelid te benoemen!

Vervolgens werd door de voorzitter van de Werkgroep Monumenten het eerste exemplaar van *Het Bospoortgebied, een wandeling door oud Ede* aangeboden aan de wethouder van Kunst en Cultuur van de gemeente Ede, de heer E. van Milligen.

Dit boekje is op verzoek van de gemeente samengesteld door de werkgroep Monumenten; het beschrijft een wandelroute langs dertien monumenten in het oorspronkelijke centrum van Ede.

Het doel is om de waarde van de weinige monumentale gebouwen die nog bestaan, onder de aandacht te brengen van zowel inwoners als toeristen. Het boekje werd gratis uitgedeeld aan de aanwezigen. Het is te koop in o.a. het Historisch Museum voor de prijs van € 3,-.

De avond werd afgesloten met een lezing van de heer P. Lommen over het monumentenbeleid in Ede.

Voor dit voorjaar staat nog de volgende lezingen gepland:

20 mei : De digitale woongeschiedenis van Ede-centrum

René van der Schans vertelt over de digitale woongeschiedenis van het centrum van Ede.

Een werkgroep onder zijn leiding is momenteel bezig vast te leggen wie er vanaf 1832 in welk pand in Ede-centrum woonde. René van der Schans is landmeetkundig ingenieur en hij wordt bij zijn onderzoek bijgestaan door vijf leden van de Vereniging Oud Ede.

Donderdag 16 september: De ENKA

Riet Beuker en Hans Bremer vertellen over de rijke historie van de ENKA. Riet Beuker heeft haar afstudeerscriptie culturele wetenschappen gewijd aan de historie van de ENKA,

Hans Bremer is oud-werknemer van de ENKA.

Donderdag 21 oktober: Het jachtslot Sint Hubertus

Wim Nijhof vertelt over het jachtslot Sint Hubertus in Nationaal Park De Hoge Veluwe. Nijhof is rondleider in het jachtslot en hij kan ons alles vertellen over het door Berlage ontworpen slot. Ook heeft hij een boekje geschreven over de voor hem zo bekende omgeving.

De lezingen worden gehouden in *restaurant Buitenzorg, Amsterdamseweg 19 te Ede*, **Aanvang 20:00 uur, de zaal is open vanaf 19:30 uur. De toegang is gratis, zowel voor leden als niet-leden.**

MUSEUMNIEUWS

Ben Hilgers

Ik zal het wat kort houden deze keer.

De vergader- annex studiezaal heeft z'n uiteindelijke vorm gekregen. Het schilderwerk is ook bijna gereed. Het kantoor zou eigenlijk ook al een heel eind moeten zijn, maar onze timmerman kreeg helaas een ongeluk en moet een deel van z'n vinger missen. Wordt vervolgd!

Momenteel is in ons museum de tentoonstelling *Ede vanuit de lucht* te zien, naar het gelijknamige boek. Bijzonder aan de tentoonstelling, die nog tot 20 juni loopt, is dat de foto's lijken te zweven in de ruimte en daarmee een heel bijzonder ruimtelijk effect geven. Kom dat zien!

Nu het voorjaar zich heeft aangediend na de lange witte winter, gaan we ook beginnen met het transport van de voorwerpen die uit ons oude depot naar het nieuwe depot (gebouw 51) zullen worden vervoerd. Alles moet weer in de hand worden genomen om aldaar een nieuwe plaats te krijgen, en onze vrijwilligers zullen er weer een hele kluit aan hebben. Maar we zijn wel blij dat Defensie gratis het transport verzorgt.

Tot slot een oproep aan u als lid van de Vereniging Oud Ede. De afgelopen jaren zien we steeds minder leden in ons museum en dat vinden we erg jammer. Graag zou ik u willen uitnodigen om eens wat vaker binnen te wippen om ons museum en de tentoonstellingen te bekijken. Wij zijn er ook voor u en zien u graag van tijd tot tijd.

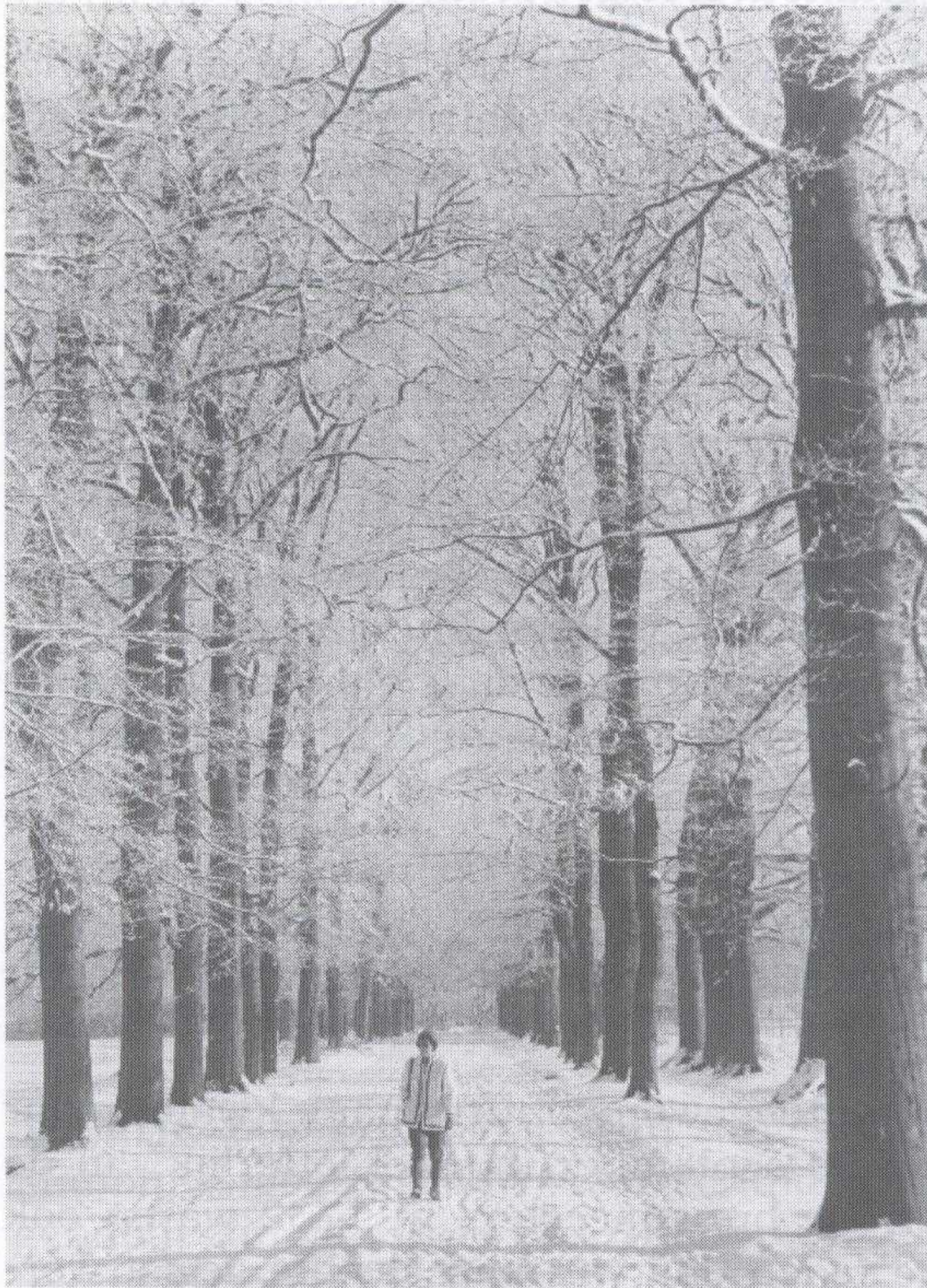
OVER HET ONTSTAAN VAN DE DOOLHOFLAAN OP HET LANDGOED KERNHEM

Jan Kijlstra

De beukenlanen op het landgoed Kernhem zijn oud, en voor een deel niet meer levensvatbaar. Dit geldt ook voor de Doolhoflaan, de laan die vanaf het huis Kernhem in oostelijke richting naar het Edese bos voert. De gemeente stelde in 2009 voor in één keer alle bomen te kappen, vanaf Kernhem tot aan de plek waar al eerder nieuwe bomen waren gepoot. Daar was niet iedereen het mee eens, en onder een deel van de burgerij van Ede ontstond nogal wat beroering.

De ontstane commotie heeft er toe geleid dat de kap annex vervanging meer gefaseerd zal worden uitgevoerd. Dat is ook beter voor de (beschermde) vleermuizen, die juist die oude bomen nodig hebben om hun nesten in te kunnen maken.

De oorspronkelijke plannen gingen uit van een herplant volgens de eerste aanleg. En dat is een goed idee, omdat je zo de oorspronkelijke, en historisch waardevolle, structuur handhaaft.

Voordat die oorspronkelijk aanleg tot stand kon komen, moest er wel aan een aantal zaken voldaan worden. Daarover is in het archief van de buurt Ede-Veldhuizen, om precies te zijn in het buurtboek uit 1732, nog wel wat te vinden.

Een winterse Doolhoflaan

Kernhem was ooit een kasteel met een slotgracht. Later is het tot op de fundamenten gesloopt, en de slotgracht werd gedempt. Op de fundamenten werd het huidige landhuis Kernhem gebouwd in de, in die tijd gangbare, classicistische stijl.

Bij die bouwstijl hoorde ook een bijpassende aanleg van het terrein rond een dergelijk huis.

Kenmerk daarvan was een assenstelsel van lanen. Deze lanen werden beplant met twee, of vier rijen beuken. De Doolhoflaan is zo'n (vrij zeldzaam geworden) vierrijige laan. Hij gaat vanuit het midden van de voorgevel, en staat daar haaks op. Zo ontstond er een hele fraaie zichtas.

Dus het was zo vreemd niet dat de graaf bij zijn nieuwe landhuis een bijpassende landgoedstructuur wenste, met ook zo'n zichtas haaks op de voorgevel. Alleen was er een probleem. Die hoofdas liep vrij snel dood op de Stom-

pekamp, en dat was grond van de buurt Ede-Veldhuizen . Zou de graaf de laan tot aan de wildwal, of verder kunnen doortrekken, dan was dat voor hem extra voordelig, want dan zou hij een directe verbinding met het Edese bos krijgen.

Daarom heeft de graaf in 1732 aan de buurt gevraagd of hij een strook grond kon kopen, zodat hij de laan een stuk verder kon doortrekken, tot aan de wildwal, de 'Wiltgraaff' of nog verder tot 'de Lodel'. Met Lodel werd kennelijk de plek bedoeld waar nu de Doolhof ligt, aan het eind van de Doolhoflaan.

Ossenkoppele vertelt in zijn beschrijving van de Edese veldnamen, dat de Doolhoflaan ook wel de 'gravenallee' werd genoemd. De Doolhof heette vroeger ook wel het Gravenbergje, de doolhof heeft de graaf in 1732, dus gelijk met de aanleg van de laan, laten aanleggen. Ossenkoppele schrijft dat de graaf de doolhof tot vertier van zijn gasten heeft aangelegd, en dat zal zeker een functie zijn geweest. Maar in die tijd behoorde een doolhof tot de vaste inventaris van een landgoed zoals Kernhem.

Over doolhoven is overigens veel te vertellen, maar dat is nu niet aan de orde. Wel aan de orde lijkt de vraag of dat heuveltje waar de doolhof op is aangelegd, gezien de vorm, misschien een grafheuvel is geweest?

Terug naar het verzoek van de graaf. Dat verzoek lag nog niet zo eenvoudig, want verkoop van buurtgrond moest op een buurtspraak besproken worden. En de graaf was buurtrichter. Zou zijn verzoek op een gewone buurtspraak aan de orde komen, dan had hij twee petten op! Een dergelijke situatie kennen we ook uit een niet zo grijs verleden, toen de toenmalige buurtrichter Jan Versteeg als ambtenaar van de gemeente Ede moest onderhandelen over de belangen van de buurt en die van de gemeente. De geërfdn waren het niet eens met bepaalde wensen van Defensie, de gemeente wel. De oplossing was dat buurtrichter Versteeg (tijdelijk) aftrad.

In de tijd van de graaf werd een mogelijke belangenverstrengeling net zo inventief opgelost. Er werd, op verzoek van de graaf een buitengewone buurtspraak bijeen geroepen. De graaf, als geërfde, mocht daar om vragen. En de graaf, als buurtrichter, had de bevoegdheid die buurtspraak bijeen te roepen. Dat was dus geregeld.

Maar ja, die buurtspraak moest wel geleid worden. Door de buurtrichter. Tenzij de buurtrichter verhinderd was, natuurlijk. En kijk aan, het buurtboek leert ons: 'de Hooggeboren Heere Grave van Wassenaar...buurtrichter althans op den Huyze Kernhem zynde, ende sig absenteerende...'

De graaf regelde dus eerst dat er een buitengewone buurtspraak kwam, maar was op die vergadering, gehouden op 20 september, hoewel letterlijk 'in de buurt', toch afwezig als buurtrichter. De buurtmeesters in 1732 waren ook nog eens tijdelijk in functie. Naar de reden daarvan kan slechts gegist worden, maar het zou m.i. geen verwondering hoeven te wekken als de feitelijke buurtmeesters hun functie tijdelijk ter beschikking hadden gesteld. Zij moesten immers binnen de kring der geërfdn een over het verzoek van de graaf genomen besluit verdedigen. Dat kon weleens vervelend worden. Want de graaf was wel machtig, en kon de buurtspraak kennelijk manipuleren. Dad deed hij in dit geval ook. Maar niet alle geërfdn zullen daar blij mee zijn geweest. En buurtmeesters zijn ook maar gewone geërfdn.

Hoe het ook zij, de buitengewone buurtspraak, met een college van tijdelijke buurtmeesters, en zonder de aanwezigheid van de graaf in zijn functie van buurtrichter, besloot de grond op de Stompekamp aan de graaf te verkopen, en de tijdelijke buurtmeesters werd opgedragen met de graaf te gaan praten over de prijs die de graaf wenste te betalen, en daarvan op de eerstvolgende buurtspraak verslag van uit te brengen.

Die eerstvolgende buurtspraak was al snel. Op 10 november. Dit was een gewone buurtspraak, maar hij werd niet als gebruikelijk op het koor van de kerk gehouden, maar bij de graaf thuis, op Kernhem. Slim van de graaf, zeker in die dagen was er echt sprake van standsverschil, dus de geërfdens zullen met de pet in de hand op bezoek zijn gegaan.

De buurmeesters hadden bedacht dat als de graaf een vergoeding van vijftwintig of dertig gulden voor de grond op Stompekamp wilde betalen 'sulx genoeg was'. De graaf sprak daarop uit dat dit te weinig was, en dat hij ten behoeve van de buurt zestig gulden wilde betalen.

Dat was ook slim van de graaf. Zo koop je gemor af. Zeker als je leest: '...zijn die zestig guldens in presentie van de geërfdens aan de Buurmeesters getelt'. Zo uit de kontzak op tafel gelegd. Terwijl een graaf zich toch doorgaans niet verlaagde tot boodschappen doen, en geld een weliswaar noodzakelijk iets was, maar toch wel vrij vulgair. Een graaf liet zijn geldzaken door anderen regelen, door rentmeesters. En die Hoog Edel Welgeboren Grave van Wasse naar, Heer van Obdam, Kernhem, enz., enz., enz. lapt op een buurtspraak zo maar, handje-contantje, zestig gulden, als de eerste de beste boer die op de markt varkens heeft gekocht. Knappe geërfde die dan nog bezwaar maakt.

5

Zelfs Jan Reyersen niet, de boer die door de transactie toch een stuk landbouwgrond kwijtraakte. Maar Jan Reyersen boerde op Engelenhove, en dat was een boerderij van Kernhem. Vandaar.

De graaf kon de laan dus met de gewenste lengte aanleggen. Door zijn stukje machtspolitiek is, als onderdeel van het landgoed Kernhem, die fraaie Doolhoflaan ontstaan.

Wilde Teuntje haar zus plagen?

Gevonden door Dick Kranen

Teuntje Janssen, naar eigen zeggen ongeveer 25 jaar oud, en geboortig van Manen, is gearresteerd en beschuldigd van diefstal van twee hemden die eigendom zijn van **Cornelis Gijsbertsen** en **Aaltje Janssen**. Deze hemden hingen te drogen op de heg.

Teuntje bekent dit feit. Ook verklaart ze nog de hemden aan Aaltje te hebben teruggeven.

Na de ondervraging wordt Teuntje ontslagen van rechtsvervolging mits ze belooft zich voortaan verre te houden van diefstal.

(28 juni 1747)

Bron : Gelders Archief, toegang 124 (Hof van Gelre en Zutphen), inv. nr. 540

RIOLERING VOOR EDE, EEN LANGE WEG TE GAAN

Kees van Lohuizen

Inleiding

In de loop der jaren is veel over riolering gepraat. Er zijn zelfs complete rioleringsplannen gemaakt in 1914 en 1927, maar die hebben de goedkeuring van de raad niet gekregen. Uiteindelijk besluit de raad eind 1931, en het ging niet van harte, om een nieuw opgesteld plan te gaan uitvoeren. In 1948 is een aangepast plan gemaakt. De riolering wordt daarna steeds meegenomen in de ontwikkeling van nieuwe wijken. Bij de in dit artikel genoemde plannen van 1970 en 1995 moet men niet denken aan totaal nieuwe plannen, maar aan voortgaande denkrichtingen op basis van de geplande ontwikkelingen in Ede. Daarbij spelen de eisen van de zuiveringsinstallatie, zowel planologisch als technologisch, een belangrijke rol.

Het plan van 1914

Op 27 mei 1913 is in de raad behandeld het *'adres van het Bestuur der 'Vereeniging tot Bevordering van de Plaatselijke belangen van Ede en van het Vreemdelingenverkeer aldaar', houdende verzoek te besluiten tot het maken van eene aan den eisch voldoende rioleering door het geheele dorp Ede en tot het maken van eenige goed ingerichte waterplaatsen'*. B&W adviseren: *'Wij mogen Uwe vergadering voorstellen dit adres met bijlagen aan ons College ter fine van praeadvies te renvoyeeren'*. Aldus is besloten.

Naar aanleiding van bovenstaande vragen B&W de raad een voorbereidingskrediet beschikbaar te stellen van hoogstens f 300,- voor het *'maken van teekeningen, begroting van kosten enz.'* In de raad ontstaat een heftige discussie, die voornamelijk gaat over de rol van de voor dit onderwerp ingestelde commissie, van gemeentearchitect Noorman en van B&W. De discussie leidt tot niets, maar het krediet wordt wel verleend.

Het plan is opgesteld door het Ingenieursbureau Boer en Noorman en gedaateerd maart 1914. De dienst van gemeentewerken, nu ongeveer R.O.B., bestaat nog niet en de heer Noorman is als gemeentearchitect adviseur van B&W. Er is een map met 16 tekeningen (1 ontbreekt) bewaard gebleven, waarin het gehele plan is terug te vinden, inclusief plattegrond, secties, berekeningsgrafieken, lengteprofielen, staten met leidinggegevens, septic tank en putten, alsmede de geplande zuiveringsinrichtingen. De plattegrond, schaal 1:2500, is uiterst interessant, omdat niet alleen de geplande leidingen staan aangegeven, maar ook zeer gedetailleerd de complete bebouwing van die tijd.

Er worden twee stroomgebieden onderscheiden. Het eerste betreft het deel van het dorp noordelijk van het hoogste punt in de Stationsweg (zie kaartje met de 'trechter' van het Maandereind in het artikel in de vorige Zandloper). Het tweede is het gebied zuidelijk daarvan met o.a. de Parkweg. Het eerste gebied watert af via de Molenstraat naar de Horsterbeek, waar, middenin de huidige woonwijk Veldhuizen, een kleine zuivering is gepland. Het tweede stroomgebied loopt via de Parkweg tot aan de huidige Bosboomlaan, waar ook een kleine zuivering is gepland met lozing op een sloot. Het is voor die tijd een vooruitstrevend plan voor een dergelijk klein dorp. Het heeft geen

aandacht meer gekregen, waarschijnlijk als gevolg van de 1^e Wereldoorlog en de zwakke economie daarna.

Het plan van 1927 en wat eraan vooraf ging

Op 11 juli 1924 vindt in de raad een uitgebreide discussie plaats over de problemen van de waterafvoer. Men overweegt om de Zeepsloot te dempen en het water via riolen langs de Telefoonweg, de Molenweg en de Slunterweg af te voeren naar de Horsterbeek, conform het plan uit 1914. Dat plan kan niet meer worden gevolgd, omdat daarin geen rekening is gehouden met de uitbreidingen van de Kolkakkerwijk en de woningen van 'Vooruit' in Ede-Zuid. Voorlopig kunnen B&W niets doen voor de bewoners. Samenvattend stellen B&W *'dat het tijd is gekomen ernstig werk te maken van het daarstellen van een volledig rioleeringsplan voor het zich sterk uitbreidende dorp Ede.'* B&W vragen een krediet van f 5.000,- op basis van een advies van het bureau Tabros uit Utrecht.

De raad voert een uitgebreide discussie over het uitstellen tot de begrotingsbehandeling voor 1925, maar ook over het bevoorrechten van Ede t.o.v. andere dorpen en over het deels of volledig laten bekostigen door de aan te sluiten percelen danwel door de gemeente, omdat iedereen er van zal profiteren. Bij de begroting van 1925 wordt het krediet inderdaad beschikbaar gesteld, waarbij rekening wordt gehouden met de kosten voor een externe adviseur. Die blijkt echter meer te vragen dan is begroot. B&W zeggen dan dat, gezien zijn ervaring bij de gemeente Arnhem, de directeur van gemeentewerken, dhr. A. Weener, zelf het plan kan opstellen. Veel raadsleden twijfelen daar overigens aan, maar uiteindelijk gaat de raad akkoord. De heer Weener zal het plan opstellen met behulp van een tijdelijke kracht.

7

In de volgende vergadering komt de discussie pas goed los. Eén raadslid meent dat de in de vorige vergadering genomen beslissing, om de directeur het rioleringsplan te laten opstellen, te haastig is genomen. In Wageningen is het rioleringsplan opgesteld door Ingenieurs-bureau Op ten Noort *'en een deskundige van zeer veel aanzien zegt ook dat de zuinigheid de wijsheid zal bedriegen als het plan wordt opgemaakt door den Directeur van Gemeentewerken'*. Raadsleden menen dat het *'een ramp voor de gemeente'* zal worden als de heer Weener het plan gaat maken, omdat hij geen ervaring heeft. Weliswaar heeft hij in Arnhem, onder leiding van de directeur van gemeentewerken, ir. Schaap, wel meegewerkt aan het plan, maar het plan voor Ede stelt heel andere eisen dan het plan voor de Arnhemse woonwijk Geitenkamp. B&W worden verweten deze zaak te luchthartig te hebben bekeken.

B&W ontkennen dit uiteraard en zeggen, dat de heer Weener alle berekeningen en tekeningen heeft gemaakt voor dat plan onder verantwoording van de heer Schaap. Weener zal dus het plan kunnen maken, maar had wel gezegd dat *'hij zich onbevoegd verklaart inzake de zuiver - inrichting'*.

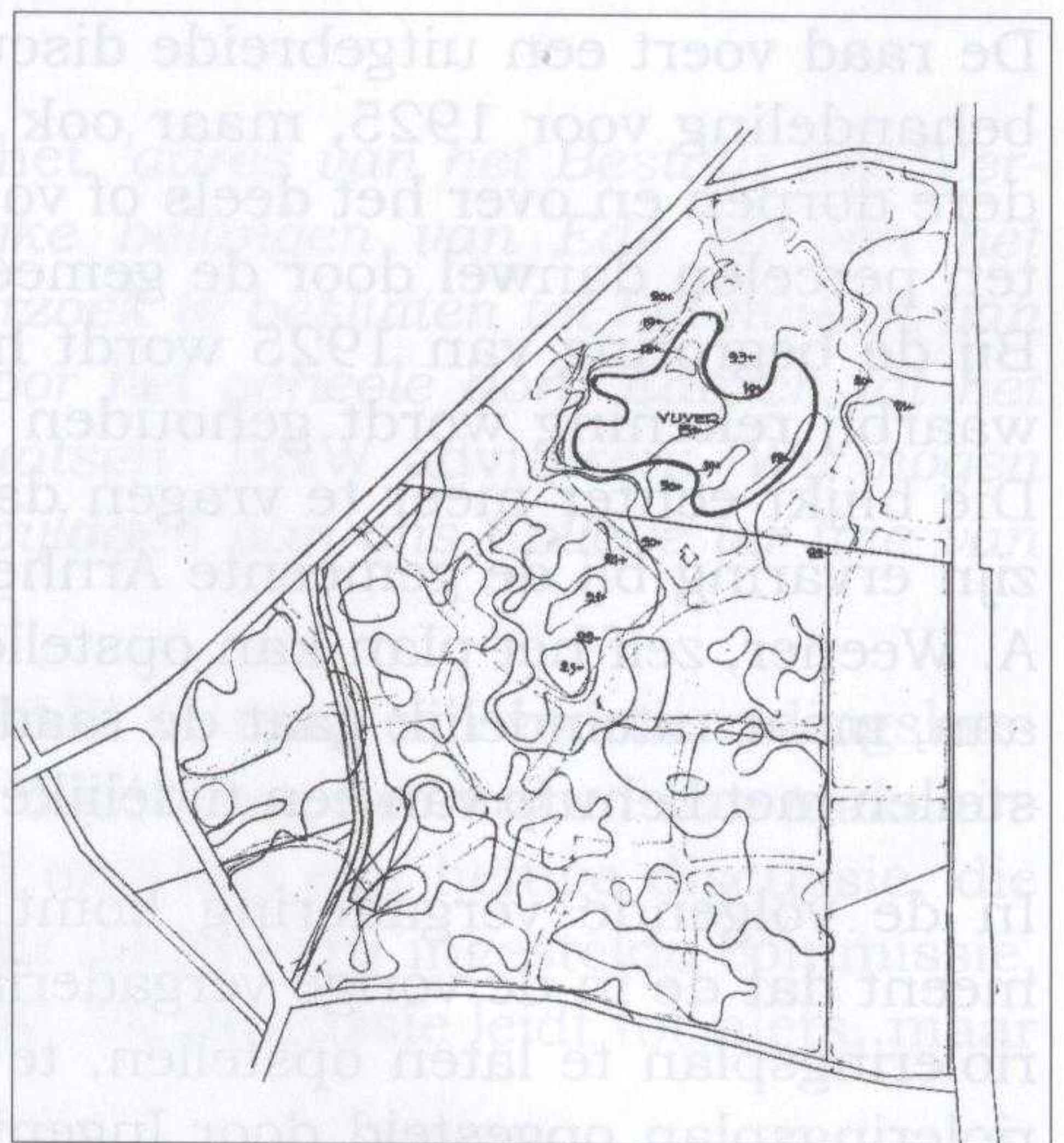
De raadsleden roepen van alles: *'nu blijkt dat de heer Weener alleen het oppervlakkige werk heeft verricht [...] dadelijk moet bij het opmaken van het rioleeringsplan rekening worden gehouden met de zuiver-inrichting en vloeivelden. [...] De gemeente bevindt zich op een dwaalspoor.[...]. Als de rioleering niet goed uitgevoerd wordt, zal dit een groote ramp ten gevolge kunnen hebben. Heele wij-*

ken zouden dan onbewoonbaar kunnen worden [...] het opmaken van het plan is werkelijk zoo eenvoudig niet, vooral als men bedenkt dat het dorp Ede in een zak ligt [...] Ede zal een ander plan moeten hebben dan Arnhem dat op de Rijn kan loozen. Waar hier het water moet blijven weten wij nog niet.' Besloten wordt een commissie in te stellen die overleg zal plegen met de directeur en het bureau Op ten Noort.

Op 21 januari 1927 brengen B&W in herinnering dat twee jaar eerder geld beschikbaar is gesteld voor het maken van een rioleringsplan. Men is nu zover en wil voeling met de raad over wat wel en wat niet gewenst is en wil een 'Commissie voor de rioleering' instellen. De heren Dinger, Van de Pol, Oostwaard, De Klein en Groeneveld 'laten zich hunne benoeming welgevallen'. Op 14 oktober 1927 presenteren B&W, na overleg met de ingestelde commissie, het advies voor het rioleringsplan dat is opgesteld door de directeur van gemeentewerken, de heer A. Weener, met als adviseur ir. W.F.C. Schaap, oud-directeur van gemeentewerken Arnhem.

Het geadviseerde plan

Het plan behelst een gescheiden stelsel: één systeem voor huishoudelijk afvalwater en één systeem voor regenwater. Het huishoudelijk water zal worden afgevoerd naar het gebied van de Peppelensteeg, waar het water zal worden gezuiverd op daar aan te leggen vloeivelden. Het meeste regenwater wil men afvoeren naar het 'Maanderbosch' (zie figuur met hoogtelijnen en bovenin de vijver), ongeveer ter plaatse van het huidige Beatrixplein, en in een 2 ha grote vijver laten lopen, waar het in de bodem zal kunnen infiltreren. Men is gekomen tot een gescheiden stelsel, omdat tijdens perioden van wateroverlast in de Gelderse

Vallei, het College van de Exonererende Landen geen toestemming geeft voor afvoer naar dat gebied. De 'heulen bij de Roode Haan, de duikers in de Slaperdijk achter Veenendaal, worden dan gesloten, waardoor Gelders water niet kan afstromen naar Utrechts gebied. Het afvalwater kan wel enige tijd op de vloeivelden worden geborgen, maar de grote hoeveelheden regenwater niet.

Hieronder volgt een aantal citaten dat de situatie en de tijd typeert, dan wel opvallend zijn.

'Een rioleering heeft ten doel vloeistoffen, al of niet bezwangerd, van een bepaald centrum af te voeren naar een water, welk die zonder bezwaar kan ontvangen, of naar een inrichting, waar het alvorens op eenig openbaar water kan worden geloosd, wordt gereinigd, hetzij in den meest volstrekten, hetzij in meer beperkten vorm.'

'[...] hoe groter het bevolkingscentrum is, hoe meer water per hoofd van de bevolking wordt gebruikt. In Amsterdam bijv. is het gebruik per hoofd meer

dan 100 Liter, in Ede bereikt het nauwelijks 50 liter per dag.' (het huidige verbruik is plm. 125 l/d)

'[...] terwijl bij een open bebouwing met meer landelijke bevolking de faeces worden bewaard om als meststof dienst te kunnen doen.'

'Zoo eenvoudig als het woord (hemel- of regenwater) is, zooveel moeilijkheden geeft de vaststelling van den omvang van den afvoer.'

'Men neemt als maximum regenval, waarvoor een rioleering wordt berekend, die van 250 M³ per uur en per H.A.' (anno 2000 wordt gerekend met 216 m³).

'[...] dan zal de polder Maanen welke dan reeds door de afsluiting van de Roode Haan in moeilijkheden verkeert, nog zwaarder belast worden. Het is dan ook niet aan te nemen dat de polder een loozing van het rioolwater op haar terrein zal gedoogen.'

'De hoeveelheid menage- of huishoudwater maakt nog geen 5% uit van den regenval.'

De problemen wil men ontgaan ' [...] door het graven van een waterbassin voor regenwater van voldoende grootte [...] waarbij de stijging van den waterspiegel geen bezwaar zal opleveren voor de naastliggende terreinen. Een oppervlakte van circa 2 H.A. zal daarvoor voldoende zijn'.

'De grondwaterspiegel van den vijver is nog 15 Meter pl. N.A.P. Met dit peil moet verband houden het deel van het Dorp dat op dien vijver loost. In het Dorp Ede echter doet zich de buitengewoon gelukkige omstandigheid voor, dat zich in de bestaande kom een groot onbebouwd terrein, het Maanderzand, bevindt, dat zich daartoe uitstekend leent. Strekken wij daarbij onzen blik nog verder uit, dan zou die vijver kunnen worden het centrum van een nieuw aan te leggen woonwijk, welke zeker in de behoefte van het Dorp zou voorzien.'

'Wanneer echter dit riool mede zou dienen voor afvoer van menage- en ander water, dan zou dit permanent op de vijver terecht komen en zou meer sprake zijn van een poel, dan van een schoon watervlak, dat moet strekken tot verfraaiing van de omgeving.'

'De rioleering voor huishoudwater en fabriekswater kan van veel minder capaciteit zijn'.

'De hier ontworpen rioleering helt in het algemeen beschouwd van het Oosten naar het Westen af en vertoont daarbij 5 hoofdtoevoeren, die zich op de Peppelesteeg in een hoofd-riool vereenigen.'

'Het zal dan noodig blijken, dat het vuile water, voordat het op de Grift komt, langs mechanischen of biologischen weg wordt gereinigd. De meest eenvoudige vorm en voor ons doel geschikt is zeker wel de reiniging door middel van vloeivelden. Bij de keuze van de terreinen geldt dat zij ten opzichte van de tegenwoordige bebouwing en ook van die, welke in de toekomst is te verwachten, op behoorlijken afstand zijn verwijderd. De afmetingen der vloeivelden zijn echter voldoende groot om het water gedurende circa 3 maanden te kunnen ophouden, een tijdsduur die meer dan voldoende is, indien de polder Maanen moet

sluiten.'

In het Maanderzand zou voor de aanleg van de vijver en de bijkomende werken ongeveer 80.000 m³ zand verzet moeten worden wat een geweldige werkgelegenheid zou geven. De genoemde vloeivelden waren gepland aan de Pepelensteeg, waar nu de sportvelden liggen.

Discussie in de raad

Als inleiding op de discussie van 14 oktober 1927 lichten B&W het plan als volgt toe: *De 'tot standkoming van een regenwaterriool is, zolang niet de afwatering door de Roode Haan vrij is gemaakt, alleen mogelijk, indien de gemeente eigenares wordt van het Maanderzand, hetgeen momenteel tegen een redelijken prijs uitgesloten is'*. De natuurgenezer, 'dokter' Balt, heeft daar immers zijn kliniek. Ook kunnen geen inkomsten worden geheven voor de afvoer van regen via het regenwaterriool. Het 'huishoudwaterriool' kan worden gedekt door een heffing naar huurwaarde van gemiddeld f 12,- per woning. Verder wordt voorgesteld f 24.558,- beschikbaar te stellen voor de aankoop van in totaal 6,2530 ha grond (f 0,35/m²) voor de aanleg van vloeivelden. Lozing van het gezuiverde water kan dan plaats vinden op de noordelijke spoorloot van de lijn Utrecht - Arnhem. Om de raadsleden meer tijd te geven, wordt besloten de behandeling uit te stellen tot de extra vergadering van 28 oktober.

De 'Wederaanbieding voorstel inzake rioleering van het dorp Ede.' wordt in die volgende vergadering intens, langdurig en vol tegengestelde meningen behandeld. Enerzijds wordt de degelijkheid geprezen, anderzijds voelt men er niets voor. Verschillende leden willen geen gescheiden stelsel, maar een gemengd; anderen willen een veel beperkter plan voor alleen de dorpskern. Diverse raadsleden doen uitspraken zoals: *'De afvoer moet gecombineerd worden. [...] De buizen zullen dan iets groter moeten worden. [...] Er zal een rioleering moeten komen van kapitein Dekker en den Otterloschen weg naar het Maandereind en vandaar naar de vloeivelden'*. En verder een suggestie: *'Wellicht is het dan ook mogelijk om i.p.v. vloeivelden een biologische zuivering te maken.'* maar ook: *'De rioleering door middel van vloeivelden bij de Infanteriekazerne heeft niet voldaan. Er heeft zich een dikke koek gevormd, waardoor het opslorplingsvermogen ernstig verminderd is geworden.'* Een ander stelt *'De directie van de ENKA wordt voortdurend op den tabberd gezeten in verband met de stank. Nu gaat de gemeente zelf twee stankputten aanleggen!'* Een voorstander zegt: *'De menschen in den woningbouw weten geen raad met hun water en gooien het daarom ten einde raad maar op straat, waardoor op den publieken weg een haard ontstaat van allerlei ziekte-kiemen.'*

Ook over de noodzaak tot aankoop van gronden, de geschiktheid en de al dan niet gunstige grondprijs, lopen de meningen sterk uiteen. Daarnaast ontstaat er een discussie over zin en onzin van het houden van een enquête om inzicht te krijgen over het aantal mensen, dat zal willen aansluiten op de rioleering. B&W benadrukken dat het plan een soort uitbreidingsplan is, zodat men op dat moment geen gelden beschikbaar hoeft te stellen en dat de uitvoering in delen zal geschieden. Hiervoor zullen dan telkens uitvoeringskredieten worden gevraagd.

Uiteindelijk brengen B&W het volgende in stemming:

- aankoop gronden t.b.v. vloeivelden en deze onderbrengen bij het Gemeentelijk grondbedrijf,
- het onderzoeken van de mogelijkheid voor een kleiner plan en biologische reiniging,
- het zo goed mogelijk op touw zetten van een enquête,
- uitbreiding van de rioleringscommissie, met twee raadsleden tot in totaal zeven leden.

De raad aanvaardt dit voorstel.

Het plan van 1931

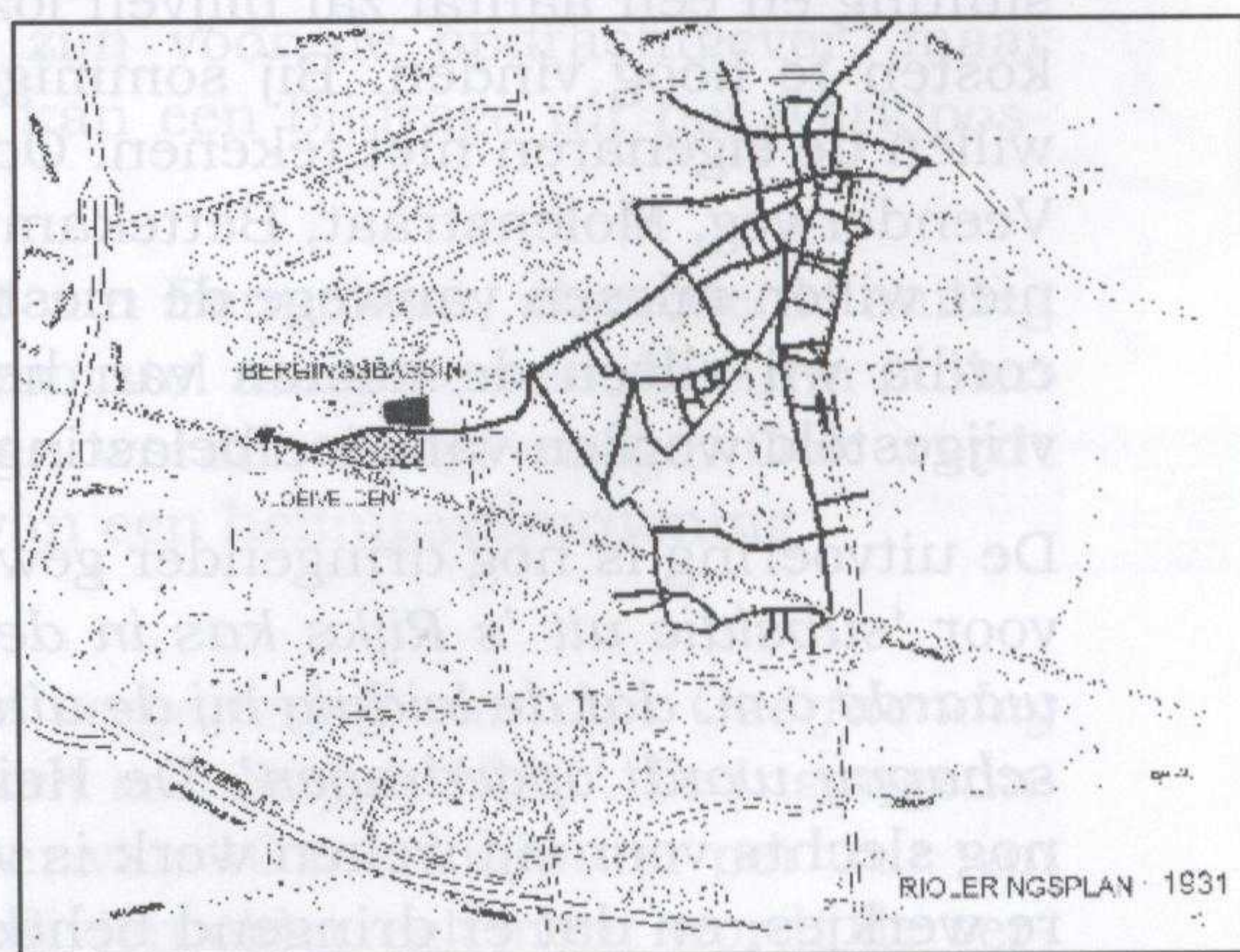
Als gevolg van het raadsbesluit van 1927 dienen B&W op 27 maart 1931 een voorstel in tot onmiddellijke uitvoering van het nieuwe rioleringsplan Ede, met een gemengd stelsel, dat zowel afvalwater als regenwater zal gaan afvoeren.

Zij stellen o.m.: *'Het hoofdriool is zoodanig geprojecteerd, dat op de plaatsen, waar thans bij hevige regenbuien ernstig waterbezwaar ontstaat, te weten op het Maandereind, in de Grootestraat bij Geels en de Gereformeerde kerk en op den Otterloschenweg, het regenwater kan worden opgevangen in dit riool'*. Voor dit gedeelte zal eerst slechts 3,5 ha aan vloeivelden moeten worden aangelegd. Bovendien zal voor de berging van water een *'bezinkingsveld'* worden gemaakt. *'De totale bergruimte zal dan circa 45.000 M³ bedragen, hetgeen voldoende is om bij sluiting van de Roode Haan het water gedurende zes weken op te houden. De Peppelensteeg, alsmede gedeelten van den Klaphekweg en den Molenweg moeten worden verhoogd, hetgeen kan geschieden met de van het bezinkingsveld af te graven 16.000 M³ grond.'* In verband met het benodigde hoogteverschil bij de vloeivelden komt het hoofdriool in de Peppelensteeg bijna op het maaiveld te liggen. De weg zal moeten worden verhoogd. Zo moet ook het riool in de Molenstraat relatief hoog komen te liggen, om het water via de Schaapsweg te kunnen afvoeren naar het riool in de Veenderweg. De Molenstraat moet daarom gedeeltelijk worden verhoogd.

Hiernaast ziet u het rioleringsplan ingetekend op een ondergrond van het huidige Ede.

Voor de afvoer in de spoorstoot is een vergunning nodig van de Nederlandse Spoorwegen en voor het passeren van de Kraatsweg van de buitenpolder Manen en Veldhuizen. Bovendien moet de Peppelensteeg van de buurt Ede-Veldhuizen in eigendom en beheer worden overgenomen.

Teneinde snel te kunnen beginnen, vragen B&W aan de raad een uitvoeringskrediet. De urgentie is hoog vanwege de grote wateroverlast in het dorp bij regen. Ook de aan te brengen verharding op de Telefoonweg en het feit dat *'de gelegenheden om de werklozen productief werk te laten verrichten in onze gemeente allengs schaarser worden, dient de*

riolering reeds hierom met bekwamen spoed ter hand te worden genomen.’, spelen een rol. Verder stellen zij onder meer voor om direct uit te voeren:

- a. inrichting bezinkingsveld (bergingsbassin);
 - b. aanleg hoofdriool;
 - c. secundair riool in Telefoonweg van Molenstraat tot Rijksweg.
- Totaal benodigd f 103.695,-, maar *‘daaronder is een bedrag van f 50.565,- aan arbeidsloon begrepen, waarin van Provincie een subsidie van 30% of rond f 15.000,- kan verkregen worden terwijl het resterende bedrag dier loonen ad. rond f 35.000,- toch tot bestrijding van de werkloosheid uitgegeven zou moeten worden’.*

Er zal een nader te bepalen bijdrage per woning worden gevraagd. Men verwacht ongeveer f 10,-/j. *‘De ingezetenen zullen daarvoor verkrijgen de gelegenheid tot onbelemmerden afvoer van hun huishoudwater in onbeperkte hoeveelheid alsmede besparing van kosten en ongerief verbonden aan het ledigen van beerputten en het onderhouden en vernieuwen van zinkputten, is deze bijdrage alleszins billijk te achten.’*

De raad discussieert over: de te heffen belasting; het houden van een enquête over het aantal mensen, dat zal wil aansluiten; de melkfabriek Concordia die een zuiveringsinstallatie zal moeten bouwen als hij niet wil aansluiten; het uitstellen van de beslissing tot de nieuwe raad is geïnstalleerd, enz. Uiteindelijk wordt besloten tot uitstel van de besluitvorming tot de volgende vergadering zodat er tijd zal zijn voor de enquête en de onderhandelingen met Concordia.

Het voorstel wordt op 24 juli 1931 opnieuw ingebracht, waarbij ook de resultaten van de enquête worden gepresenteerd. De enquête is naar 1060 huizen verstuurd waarop 132 positieve reacties zijn binnengekomen. Een aantal kan niet definitief antwoorden omdat op hun zinkput een servituut rust van achterliggende huizen. Anderen beslissen afhankelijk van de verplichting tot aansluiting en een aantal zal blijven lozen in de greppels. Er zijn mensen die de kosten te hoog vinden. Bij sommige huurders zijn de zinkputten vol, maar willen de eigenaren niet tekenen. Ook zijn er mensen, o.a. aan de Waterloweg, Veenderweg, Molenstraat, Bettekamperpad en Otterloscheweg, die de beerput niet willen missen vanwege de mest voor hun land of tuin. Melkfabriek Concordia wil alleen de kosten van het aansluitriool betalen, maar voor altijd vrijgesteld worden van rioolbelasting.

De uitvoering is nog dringender geworden vanwege de toezegging van het rijk voor *‘subsidie uit ’s Rijks kas in de kosten der werkverschaffing onder voorwaarde o.m. dat de leiding bij de uitvoering aan de Nederlandsche Heidemaatschappij wordt opgedragen’.* De Heidemaatschappij waarschuwt Ede, dat er nog slechts voor vijf weken werk is voor 180 werklozen, verspreid over kleinere werkjes, en dat er dringend behoefte is aan grotere werkobjecten voor 50 – 100 man, omdat thans *‘de zoo nodige controle uiterst moeilijk en kostbaar is’.*

De raad discussieert opnieuw in de trant van: *‘het is hard nodig; ‘het is nu een stinkboel; de mensen zien reikhalzend uit naar een riolering omdat des zomers het water over de trottoirs loopt en zich des winters ijsmassa’s vormen; ik voel er daarom veel voor om, na een flinken regenval, de heeren per telegram*

uit te noodigen eens naar het Maandereind te komen kijken.' en verder: als men van gemeentewege de putten leegpompt, 'dan is de urgentie van het rioolplan niet zoo groot.'

Ook nu wordt weer besloten tot uitstel en de behandeling over te laten aan de binnenkort nieuw te verkiezen raad.

De 'Wederaanbieding gedeeltelijke rioleering van de dorpen Ede en Bennekom' vindt plaats op 13 nov. 1931. Het voorstel omvat voor Ede:

- a. schoonmaken spoorloot,
 - b. inrichten bezinkingsveld en deel vloeiveld,
 - c. hoofdriool van de Telefoonweg naar vloeiveld, van het Maandereind tot de Veenderweg, van de Veenderweg tot de Grotestraat bij Geels, en in de Grotestraat van de Molenstraat tot de spoorwegovergang en in de Otterloseweg;
 - d. secundair riool in de Telefoonweg, van de Molenstraat tot de Rijksweg.
- Totale kosten f 103.695,-, waarvan f 50.000,- arbeidsloon, waarvoor inmiddels 50% subsidie van het rijk kan worden verkregen in het kader van de werkverschaffing. Langs het in eerste instantie uit te voeren gedeelte liggen 185 woningen, waarvan men verwacht dat er 100 tot aansluiting zullen overgaan.

De raad discussieert opnieuw. Het belang van de werkverschaffing blijkt daarbij uit het feit, dat de wethouder zegt: 'dat het hem groot genoeg doet, dat de meeste heeren, zij het, evenals Burgemeester en Wethouders, met schroom en met een bloedend hart, het rioleeringsplan wil aanvatten. De eisch van werk voor de werkverschaffing geeft de doorslag.'

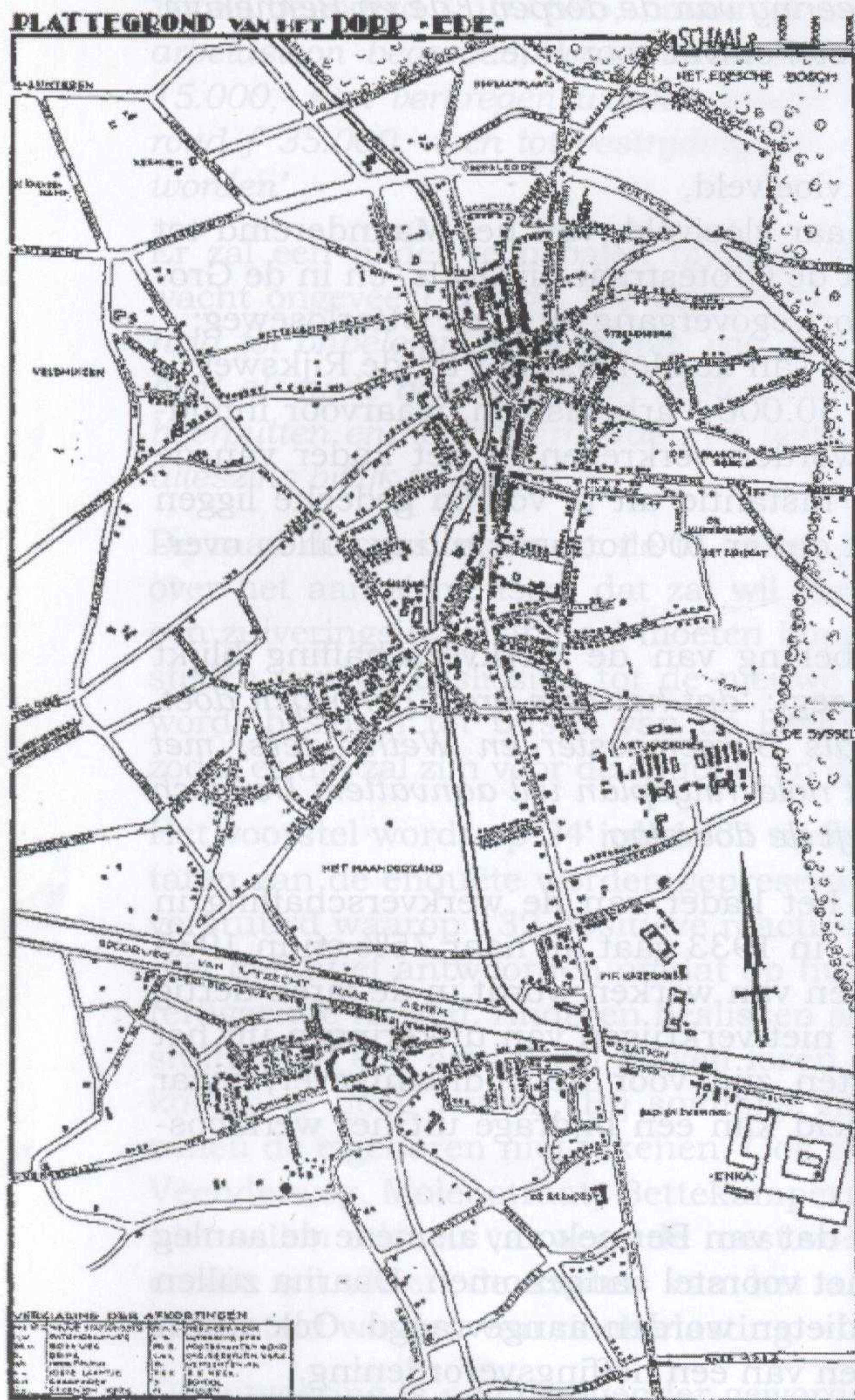
Is de bijdrage op de arbeidslonen in het kader van de werkverschaffing in 1931 eerst nog 30% en later zelfs 50%, in 1933 gaat hij naar 75% en in 1935 zelfs naar 99%. Het wel of niet uitvoeren van werken wordt in de jaren dertig steeds sterker bepaald door het wel of niet verkrijgen van uitkeringen uit het werkloosheidsfonds. De materiaalkosten zijn voor de opdrachtgever, maar voor de kosten voor ongeschoolde arbeid kan een bijdrage uit het werkloosheidsfonds worden verkregen.

Het rioleringsplan voor Ede, maar ook dat van Bennekom, alsmede de aanleg van genoemde riolen, wordt conform het voorstel aangenomen. Daarna zullen er per gebied of straat uitvoeringskredieten worden aangevraagd. Ook wordt een commissie ingesteld voor het maken van een heffingsverordening.

Lozingsvergunning

De vergunning is verleend bij besluit 'ter vergadering van den Geërfden dag van den Buitenpolder Maanen en Veldhuizen van 30 juli 1932'. De ingangsdatum is 1 januari 1933. Het betreft de afvoer van 10 m³ rioolwater per uur van het dorp Ede. Gelet op art. 432^s van het Rivierpolderreglement wordt de vergunning verleend onder voorwaarde, dat de afvoer moet worden gestopt op eerste aanzegging wanneer de heulen aan de Roode Haan, op last van het Eem College, moeten worden gesloten, of de heulen in de Kade het water niet voldoende kunnen verwerken.

Verder zijn alle kosten voor vergunninghoudster en moet overleg worden gevoerd met de poldermeesters. Bovendien moet jaarlijks een bijdrage in de polderlasten worden geleverd van f 100,-, moet het rioolwater voldoende worden gezuiverd ter beoordeling van het RIZA, moet de Krakerswijk voldoende worden schoon gehouden tot genoegen van het polderbestuur en zal de vergunning vervallen bij onvoldoende naleving.

Uitvoering plan 1931

Wij vinden het thans normaal dat er riolering wordt aangelegd, alvorens men met de bouw van huizen begint. Dat is in Ede dus niet het geval geweest vóór de aanvaarding van het rioleringsplan 1931. In hoeverre Ede dan al is bebouwd is goed zichtbaar op de plattegrond van het dorp, zoals weergegeven in een V.V.V.-gids uit omstreeks 1933.

Men wil de achterstand zo snel mogelijk inlopen en daarbij gebruik maken van de mogelijkheden van de gelden uit de fondsen voor de werkverschaffing. Eind 1932 is de kern van het dorp van Noord tot Zuid, via het hoofdriool in de Veenderweg en de Peppelensteeg, verbonden met het lozingspunt in de spoorloot van de spoorlijn naar Utrecht. In dat jaar is 4000 m. riool gelegd wat, gelet op de beschikbare hulpmiddelen, een grote prestatie mag worden genoemd. Het harde regime, dat over het algemeen bij de werkverschaffingsobjecten is gehanteerd, zal daarbij zeker van invloed zijn geweest.

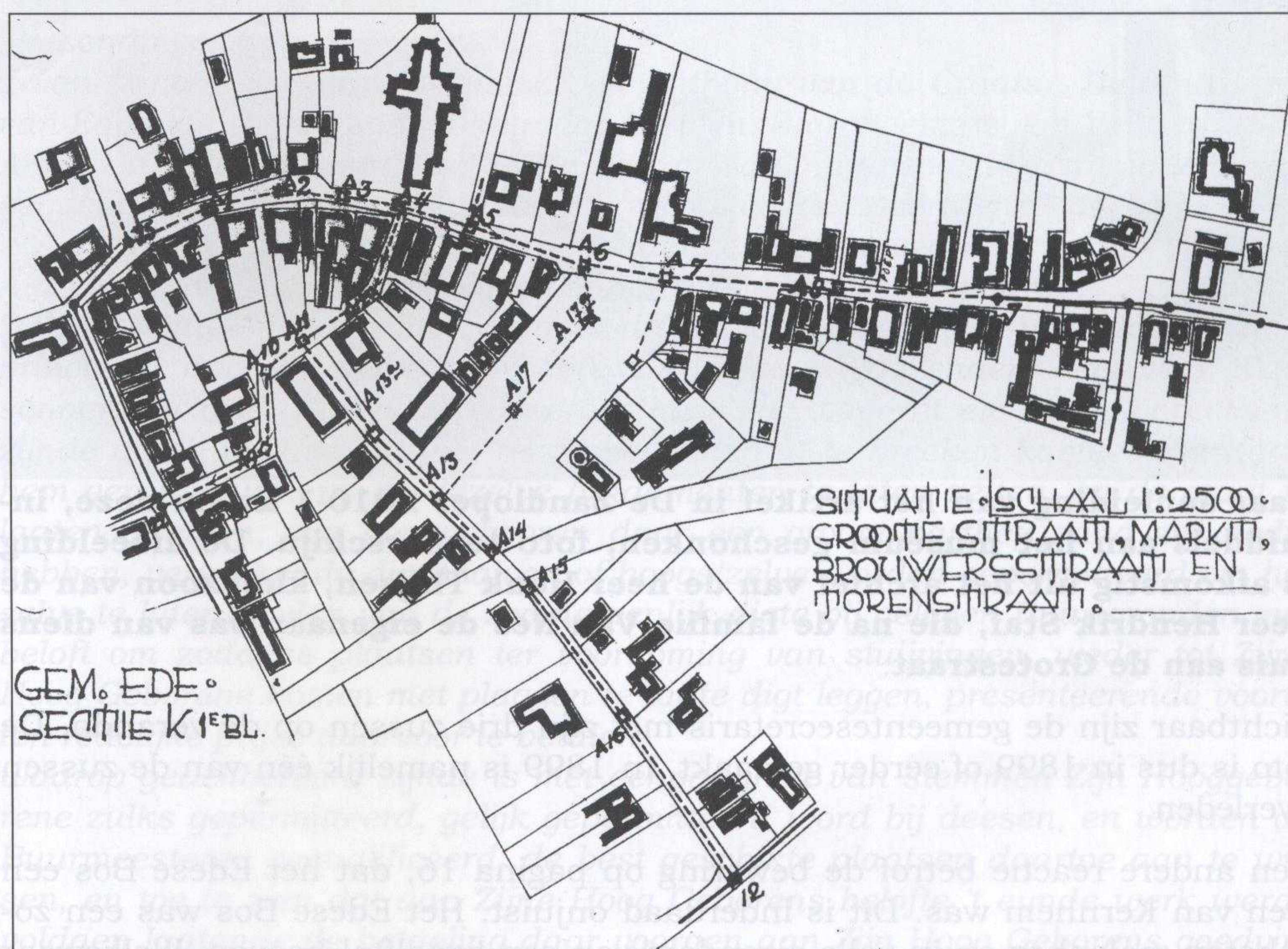
De Christelijke Middenstandsvereniging Ede bedankt de gemeente voor de snelle uitvoering van de riolering in het Maandereind, waardoor de overlast beperkt is gebleven. Daar de Grotestraat een deel is van de Rijksweg Arnhem-Amsterdam, moet Rijkswaterstaat vergunning verlenen voor de aanleg van het riool. Die vergunning wordt pas in 1933 verkregen, zodat de verbinding met het noordelijk deel van het dorp pas later gereed komt. De aanleg van de vloeivelden en het bezinkingsveld komt begin 1933 gereed.

In september 1933 stelt de wethouder: *'[...] in de eerste plaats worden aangesloten de Concordialaan en de Amsterdamsche straatweg, waarmede die gehele hoek gerioleerd zal zijn. Daarna komen aan de beurt de Kleefsche weg*

en de Driehoek met zijstraten. Hiermede is het oude dorp dan geheel gerioleerd. Dan komen aan de orde de Acacialaan, Lindelaan, Klinkenbergerweg, Heuvelsche Pad en eventueel Ericalaan en Militaire Woningen. Vervolgens komen aan de beurt de Patrimoniumwoningen en de Kolkakkerwoningen, de Schaapsweg, Waterlooweg en Ketelstraat enz. De secties 1 en 2 der riolering zijn daarmee geheel afgehandeld'.

Successievelijk wordt de achterstand ingelopen, maar de Kolkakkerweg wordt toch pas in 1935 gerioleerd, terwijl het tot 1937 duurt alvorens een redelijk aantal woningen wordt aangesloten.

Ondanks dat al in 1914 om riolering was gevraagd voor de in 1906 gebouwde huizen aan de Parkweg, zal Ede-Zuid pas in 1937 worden gerioleerd. Bijgaande figuur geeft een voorbeeld van enkele te rioleren wegen, in het centrum waarbij de bestaande bebouwing nauwkeurig is weergegeven.

In de Beatrixlaan wordt in 1938 riolering gelegd voorafgaand aan de bouw van de eerste huizen en de Beatrixkerk. Terwijl in de oorlog de rioleringswerken praktisch stil liggen, wordt in het Beatrixpark in 1941 toch nog riolering aangelegd. Daarmede wordt geprobeerd om, gedurende de uitvoering, de betrokken werkkrachten vrij te houden van verplichte tewerkstelling in Duitsland. [wordt vervolgd]

Bron:

Lohuizen, Kees van, 'Afvalwater, riolering, zuivering en afwatering van het dorp Ede in de 20e eeuw' (z.p. 2005). Uitgave Gemeente Ede en Vereniging Oud Ede.

REACTIES OP HET ARTIKEL OVER GEMEENTESE- CRETARIS VAN NES

Frans van Oort

Naar aanleiding van het artikel in De Zandloper 2010-1 kwam deze, inmiddels aan het museum geschonken, foto tevoorschijn. De afbeelding is afkomstig uit het archief van de heer Henk Thijsen, kleinzoon van de heer Hendrik Staf, die na de familie Van Nes de eigenaar was van diens huis aan de Grotestraat.

Zichtbaar zijn de gemeentesecretaris met zijn drie zussen op de veranda. De foto is dus in 1899 of eerder gemaakt. In 1899 is namelijk één van de zussen overleden.

Een andere reactie betrof de bewering op pagina 16, dat het Edese Bos een leen van Kernhem was. Dit is inderdaad onjuist. Het Edese Bos was een zogeheten malenbos en in volle eigendom van een twaalftal hoeven. Welliswaar was de Heer van Kernhem als eigenaar van drie boerderijen een belangrijk persoon in de maalschap en was zijn invloed per definitie groot (mede als belangrijkste geërfde in de buurt en opperkerkmeester), maar dat maakte het bos nog niet tot 'een leen van Kernhem'.

Tot slot vroeg een lezer waar het beeld 'De Arbeid' zich thans bevindt. Wel, het beeld staat op een sokkel op de tweede etage van het gemeentehuis, de afdeling waar Burgemeester en Wethouders zijn gehuisvest. Deze etage is eigenlijk voor het publiek niet toegankelijk.

Niemand wist meer iets van het beeld af, maar nu het weer een zekere bekendheid heeft gekregen, verdient beeld m.i. wel een betere plaats.

ZAND VOOR DE GRAAF

Jan Kijlstra

In de buurtboeken van de buurt Ede-Veldhuizen bevindt zich het verslag van een buitengewone buurtspraak op 22 juli 1802. Deze buurtspraak werd gehouden, omdat de heer van Kernhem het oude huis liet afbreken. Hij wilde op de fundamenten van het kasteel een nieuw huis bouwen. Dit is het huidige Huis Kernhem.

Het oude huis was een echt kasteel, en had kennelijk ook een slotgracht. Het nieuwe huis was, naar de toenmalige smaak, ontworpen als een classicistisch landhuis.

Onderstaand een transcriptie van het verslag van de hierboven genoemde vergadering:

'Presentibus

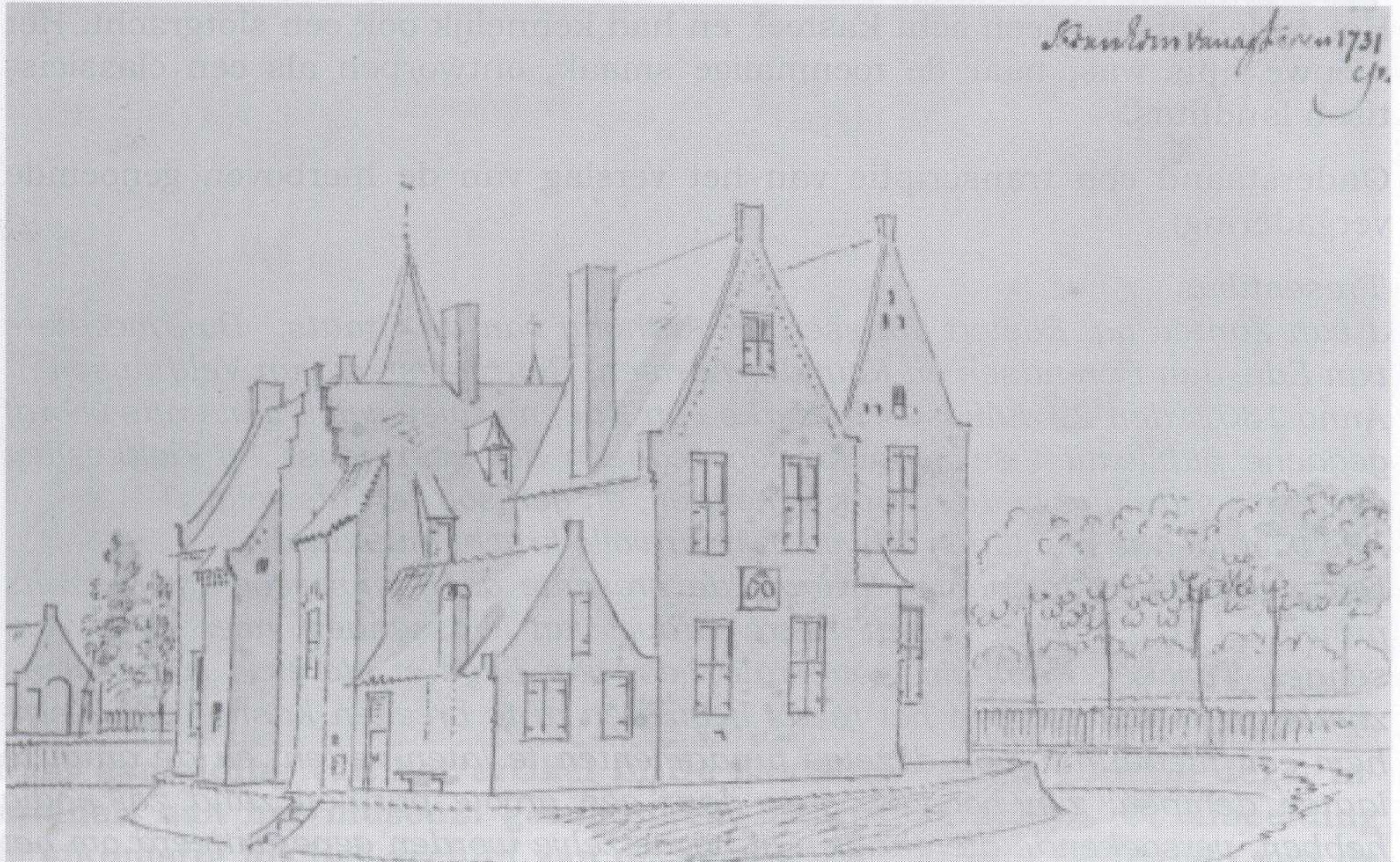
J van Zanten qq, Roetert Janssen en Anthony van de Craats, Buurmeesters van Ede, Jan Berendsen en Reynder Aartsen, Buurmeesters van Velthuysen Anno 1802, den 22 Julij is er in Kerke van Ede, na twee gelijk van ende vooraf gegaene publicatiën en gedaene convocatieën der geërfdens bij klokkeslag, een extra ordinaire buurtspraak gehouden, en geresolveert als volgt, Alle voorgaende resolutiën blijven in haar volle kracht en waarde, Den substituut buurrichter draagt de presente geërfdens voor dat deszelfs principael den hooggebooren heere Grave van Wassenaer, heer van Wassenaer, Twickel, Kernhem, souverain heer van Lage et etc etc, voornemens zijnde om in plaetse van het reeds begonnen af te breeken kasteel van Kernhem een nieuw huys op dezelve fundamenten te laten zetten, en de gragt te laten dempen; zijn hooggebooren daar een groote parthey zand zal nodig hebben, versoekende dienthalven of hoogstzelve worden gepermitteerd om het selve te laten haelen van de zoo namenlijk digte bij gelegen Buurtgronden met beloft om zodaene plaatsen ter voorkoming van stuijvingen, weder tot Zijne Hoog Geborene kosten met plaggen te laate digt leggen, presenteerende voorts ten redelijke prijse daarvoor te betalen, waarop gedelibereerd zijnde is met eenparigheit van stemmen Zijn Hooggeboorene zulks gepermitteerd, gelijk gepermitteerd word bij deesen, en worden de Buurmeesteren gequalificeerd, de best geschikte plaatsen daartoe aan te wijzen, en toe te zien dat aan Zijne Hoog Geborens belofte 't eynde werk werde voldaan latende de betaeling daar vooraen aan Zijn Hoog Geborens goedvinden ten beste dessen Buurt over Aldus deze buurtspraak gehouden, datum ut supra was get. J. van Zanten bij indispositie van den scriba R. Jansen, buurmeester Ter ordonnantie van dezelve J Kerkhofs, scriba'

Dit verslag vertelt een heel verhaal. Dat het nieuwe huis moest worden gebouwd op de fundamenten geeft aan, dat de eigenaar, de graaf van Wassenaar, niet al te veel geld wilde uitgeven. Dat is ook te begrijpen, als we kijken naar het weinige gebruik dat hij van Kernhem maakte. Maar kennelijk was het oude kasteel inmiddels dermate uit de tijd en voorzien van zo weinig

comfort, dat er iets moest gebeuren, en was nieuwbouw goedkoper dan renovatie.

In de oorspronkelijk plannen was denkkelijk ook niet voorzien dat de slotgracht gedempt zou worden.

Immers, het verslag leert ons dat de buurtspraak werd gehouden om te beslissen over het verzoek van de graaf om hem toe te staan zand van de buurtgronden te mogen halen om de slotgracht te dempen. En dit verzoek werd gedaan, terwijl de afbraak van het kasteel al was begonnen.

Het oude Kernhem

Zo'n slotgracht ligt bij sloop en nieuwbouw eigenlijk alleen maar in de weg. Als je hem ook wilt handhaven bij het nieuwe huis, is dat een niet te omzeilen handicap, die je voor lief zult moeten nemen. Als je zo'n slotgracht niet wilt behouden, kun je hem dempen. Dat kost dan wel extra geld. Maar als je hem bij de voorgenomen sloop en nieuwbouw toch al wilt dempen, begin je niet eerst met slopen van het gebouw, maar is het dempen van de gracht het eerste wat je doet.

Het lijkt er dus op dat gaandeweg de sloop de beslissing om de slotgracht te dempen alsnog is genomen. Naar de redenen kunnen we slechts gissen. De fundering zou gehandhaafd blijven. Maar moest die misschien alsnog worden vervangen? We weten het niet. Het Kernhem-archief zou hier uitkomst kunnen bieden.

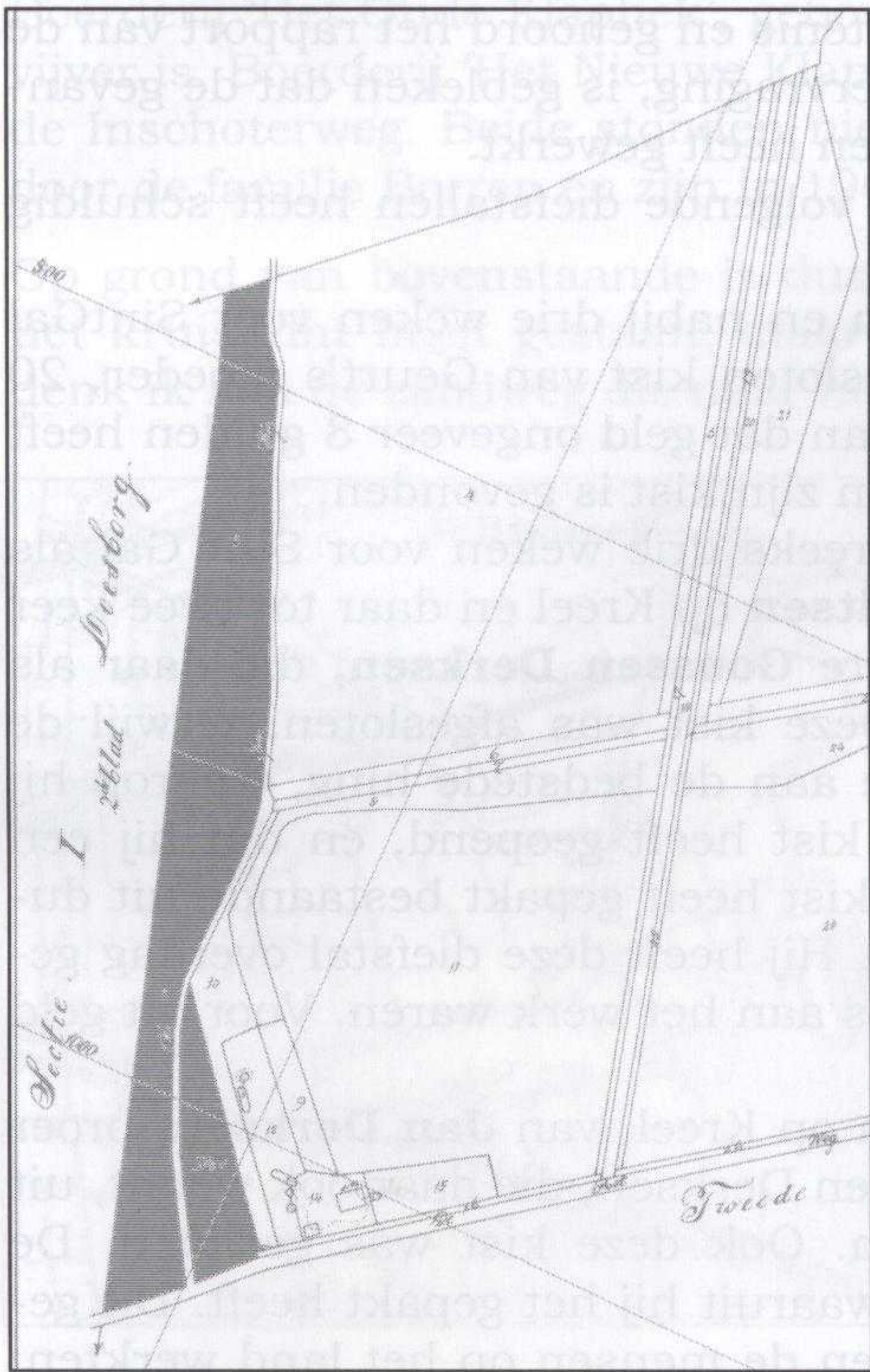
Het voor deze demping voor de hand liggende materiaal was waarschijnlijk niet, of nauwelijks, het vrijkomende materiaal uit de sloop. De stenen en het hout waren immers prima geschikt om opnieuw gebruikt te worden.

Zand is de oplossing. Alleen, zand moet je hebben! Huize Kernhem had in de onmiddellijke omgeving geen woeste gronden ter beschikking voor zandwinning. Het landgoed om het huis was grotendeels in gebruik als landbouwgrond.

Woeste grond had de heer van Kernhem dus niet bij de hand. Zijn landgoed was letterlijk 'omsloten' door de gronden van de buurt Ede-Veldhuizen. Heide bezat Kernhem wel, maar die lag vrij ver weg, in de Sysseelt.

Vlak bij, direct aansluitend aan het landgoed, lag wel veel heide. Zand genoeg dus. Maar die heide (en dus dat zand) was, hoewel 'zoo namenlijk digte bij gelegen', van de buurt.

Weliswaar was de heer van Kernhem, vanouds, de machtigste geërfde in de buurt. Maar om zand van de buurtgronden te mogen halen, moest hij toch toestemming van de overige geërfden hebben. Omdat de sloop al was begonnen, was er waarschijnlijk een snelle beslissing nodig. Vandaar dat er een speciale buurtspraak werd gehouden. En dat geeft weer aan dat de graaf toch, hoewel de jure een gewone geërfde, de facto toch een speciale positie innam.

Uiteraard werd aan de graaf toestemming verleend, maar wel onder de voorwaarde dat na afgraving de zaak weer netjes met heideplaggen werd dichtgelegd, om verstuing te voorkomen. En de graaf kreeg het zand ook niet voor niets, hij moest daar voor betalen. Alleen werd het wel aan de beleefdheid van 'Zijne Hooggeborene' overgelaten hoeveel dan wel, en wanneer. De buurtmeesters werden belast met het aanwijzen van de meest geschikte plek, en dienden ook toe te zien op het weer afdekken met plaggen.

Resteert nog de vraag waar de graaf zijn zand gehaald heeft. Ossenkoppele geeft in zijn 'Veldnamenatlas' het antwoord: het zand werd gehaald van de Kernhemmer Veldjes. Op de kaart ziet u (in grijs weergegeven) de ligging: direct ten noorden van boerderij Engelenhove, en ten zuiden van de grens tussen de buurten Doesburg en Ede-

Veldhuizen. U ziet ook de Doolhoflaan, en een dwars daarop lopende tweede laan. Die tweede laan is de oostgrens van het landgoed. Daarboven ligt ook heide van de buurt. En daar weer boven ligt het Edese Bos.

In dat bos had de graaf veel eigendommen, en de Doolhoflaan heet in de kadastrale atlas dan ook 'uitweg'. Een uitweg om van landgoed naar bos te komen, en v.v., zonder daarbij over buurtgrond te komen? Gelet op het karakter van de laan was het veeleer een zichtas, zoals deze in die dagen vaak bij dergelijke landhuizen werden aangelegd. Een fraai voorbeeld vinden we ook op het landgoed Hoekelum. Dit soort landschappelijke structuren, zo'n zichtas met links en rechts een dubbele rij beuken, is overigens schaars geworden, en er moet dan ook behoedzaam mee omgegaan worden.

Het is eigenlijk best wel een beetje vreemd, zo'n vrij klein landgoed als enclave gelegen in buurtgronden, met weinig of geen directe zeggenschap over de aanpalende woeste gronden. Maar dat is weer een ander verhaal...

WILLEM HIELD VAN MOOIE KLEREN

Gevonden door Dick Kranen

Aan de hand van de kledingstukken die hij aan Jan Derksen als onderpand ter hand stelde, kun je opmaken dat Willem voor mooi ging. Maar wanneer had hij die lakense broek met zilveren knopen kunnen dragen? Helaas wordt deze vraag niet beantwoord. Of plande hij na tien jaar een ontsnapping uit zijn nederige leefomstandigheden?

Willem Jacobsen, naar eigen zeggen 21 jaar oud en geboortig van Ede, gevangene van het Hof, en gezien zijn bekentenis en gehoord het rapport van de commissaris die betrokken is bij zijn ondervraging, is gebleken dat de gevangene al vanaf zijn elfde levensjaar bij boeren heeft gewerkt.

Willem heeft bekend dat hij zich aan de volgende diefstallen heeft schuldig gemaakt:

1. Bij **Geurt Geurtsen** te Ginkel, om en nabij drie weken voor SintGal (16 oktober) 1749 uit de niet-afgesloten kist van Geurt's moeder, 20 gulden heeft genomen en dat hij van dat geld ongeveer 8 gulden heeft uitgegeven en dat het overige nog in zijn kist is gevonden,
2. Dat hij dit jaar in de herfst omstreeks drie weken voor Sint Gal als schaapherder werkte bij **Jan Gerritsen** op Kreel en daar tot twee keer toe geld uit de kist van een zekere **Goossen Derksen**, die daar als knecht diende, heeft genomen. Deze kist was afgesloten, terwijl de sleutel in een oude broek zat, die aan de bedstede hing, waarop hij die sleutel pakte en daarmee de kist heeft geopend, en dat hij een hoeveelheid geldstukken uit deze kist heeft gepakt bestaande uit dukaten, 3 guldens en rijksdaalders. Hij heeft deze diefstal overdag gepleegd toen de mensen buitenshuis aan het werk waren. Voor dit geld heeft hij kleding gekocht,
3. Dat hij eveneens bij Jan Gerritsen op Kreel, van **Jan Derksen**, broer van de hierboven genoemde Goossen Derksen, die daar ook woont, uit zijn kist 54 gulden heeft gestolen. Ook deze kist was gesloten. De sleutel bevond zich in een kastje waaruit hij het gepakt heeft. Dit gebeurde op een achternamiddag toen de mensen op het land werkten. Van dit geld heeft hij Jan Derksen 24 gulden teruggegeven en beloofd de rest ook te zullen teruggeven. Ondertussen heeft hij aan Jan een paar zilveren schoengespen, een lakense broek met zilveren knopen, een nieuwe serge rok en een lakens kamizool in bewaring gegeven (als onderpand?)

Met het oog op zijn jonge jaren en het feit dat hij zich voorheen altijd goed gedragen heeft, wordt Willem Jacobsen veroordeeld tot 12 jaar tuchthuis om daar met zijn handen de kost te verdienen.

(9 december 1750)

Bron : Gelders Archief, toegang 124 (Hof van Gelre en Zutphen), inv. nr. 540

KLAPHEK

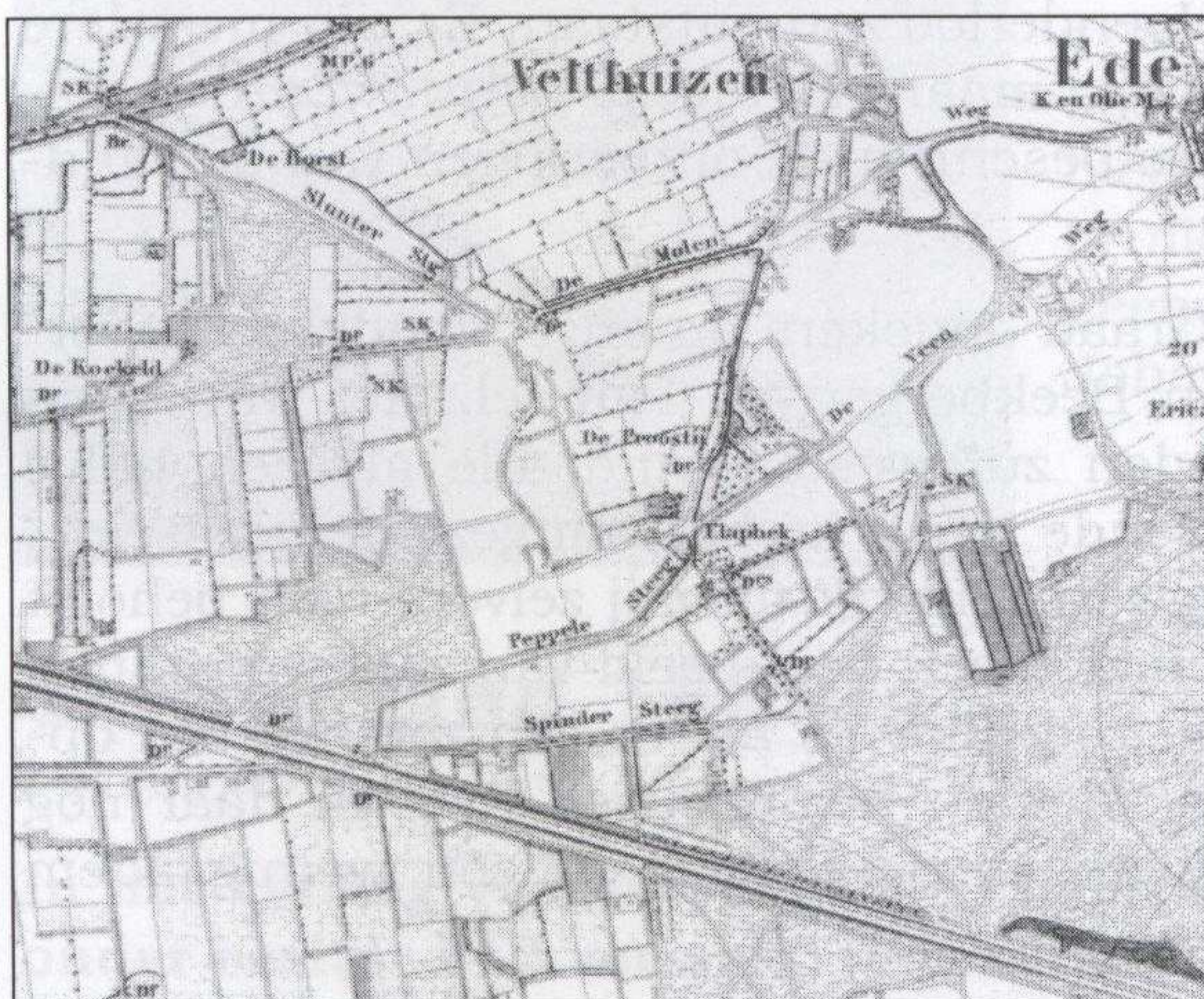
Kees van Lohuizen

Bij de redactie is een vraag binnengekomen over de plaats van het klaphek waarnaar de Klaphekweg is vernoemd.

De situatie ter plaatse is rond 1965 drastisch gewijzigd, zodat het nu moeilijk is het preciese punt aan te geven. Vroeger liep de Klaphekweg bij de kruising met de Veenderweg rechtdoor. Omgekeerd eindigde de Veenderweg toen bij de Klaphekweg. Het verlengde van de Veenderweg was een zandweg die tot de jaren zestig van de vorige eeuw bekend stond als de Inschoterweg, maar volgens kaarten uit rond 1925 ook de naam Klaphekkerweg heeft gehad. Op kaarten van vòòr 1900 staan geen van beide namen, maar staat bij het kruispunt wel Klaphek.

Boerderij 'Het Oude Klaphek', gebouwd vóór 1832, heeft gestaan waar nu de vijver is. Boerderij 'Het Nieuwe Klaphek', gebouwd in 1859, heeft gestaan aan de Inschoterweg. Beide stonden niet ver van het kruispunt, waren bewoond door de familie Borren en zijn in 1966 afgebroken.

Op grond van bovenstaande is dus wel aannemelijk dat het klaphek vlakbij het kruispunt heeft gestaan, maar waar precies is niet bekend. Persoonlijk denk ik aan de zandweg die naar het westen liep, naar de weidegronden.

Kaart uit 1870

Kaart uit 1925

DS. HELDRING'S VOETTOCHT VAN 1841: REACTIE OP 'EDE IN 1897'

Henk van Loo

In De Zandloper nr. 4 van 2009 was een artikel opgenomen getiteld *Ede in 1897* van de hand van de Baarnse onderwijzer T. Pluim. Hierbij een kleine correctie van hetgeen de heer Pluim meer dan 100 jaar geleden schreef en enkele andere observaties van de door hem genoemde ds. Heldring.

In het stukje van onderwijzer Pluim wordt melding gemaakt van de 'uitgestrekte Otterloosche zanden, waarin de voetstap weer achter u dichtvalt, waaruit alle leven verbannen is als uit eene doode zee.

Hoe kalm en rustig die zanden daar liggen, toch hebben ook zij hunnen verschrikkingen des doods. Waag u er niet bij stormachtig weer, het zou u kunnen gaan als den welbekenden ds. O.G. Heldring, die er aan het dwalen raakte en door het rondstuivend zand half verstikt bewusteloos neerzank en zeker zou zijn omgekomen, indien men hem nog niet bijtijds gevonden had.'

De gebeurtenis waarna de heer Pluim verwijst is ongetwijfeld de voettocht van de genoemde dominee Heldring van Beekbergen naar de plek waar enige lieden een hoeveelheid land ontgonnen hadden en waar later, mede dankzij Heldring's inspanningen, het dorp Hoenderloo zou ontstaan. Er zijn meerdere versies van deze voettocht in omloop, maar de meest betrouwbare is uiteraard die van Heldring zelf, en deze beschrijft de ontberingen van de zandverstuivingen als volgt:

'Zo was ik dan met mijnen vriend Graad Jonckers op onze wandeling gevorderd tot op de zandvlakte tusschen Beekbergen en Pampel. Het was bijna onmogelijk tegen den ruw waaijenden zuidwesten-wind, die als een halve storm ons telkens met het opstuivende zand in het aangezicht geesselde, voort te kunnen dringen. Hoe menigwerf zeide ik tot mij zelve: men behoeft waarlijk niet naar Afrika te reizen om zich een denkbeeld van zandwoestijnen te vormen. Onze gids zocht telkens, zoo dikwijls als er een nieuwe bui opkwam en de wind zich verhief, een' kleinen heideheuvel, hier en daar nog schaars verspreid, waar achter wij ons nedervleiden en een weinig adem schepten.'

Ds. Heldring houdt aan de tocht een flinke oogontsteking over, maar het verhaal van onderwijzer Pluim is wel erg onnauwkeurig: Heldring was niet alleen, en van een half verstikt bewusteloos neerzinken was evenmin sprake.

Het reisverslag is overigens zeer lezenswaardig. Daar de wandeltocht eerder al door de Gemeente Ede voerde, krijgt de lezer ook de indrukken en ervaringen van Bennekom, Ede en Lunteren gepresenteerd. Hier, heel kort, nog enkele fragmenten. Let wel, deze komen dus uit 1840, meer dan 50 jaar eerder dan de observaties van meester Pluim.

Over het algemeen komen Ede en de bijbehorende dorpen er goed uit. De eerste associatie die Bennekom bij de twee wandelaars oproept is: 'Hier moeten vrolijke menschen wonen!', waarna de weergave volgt van een gesprek met een gepensioneerde sergeant. Ook Lunteren komt er goed van af:

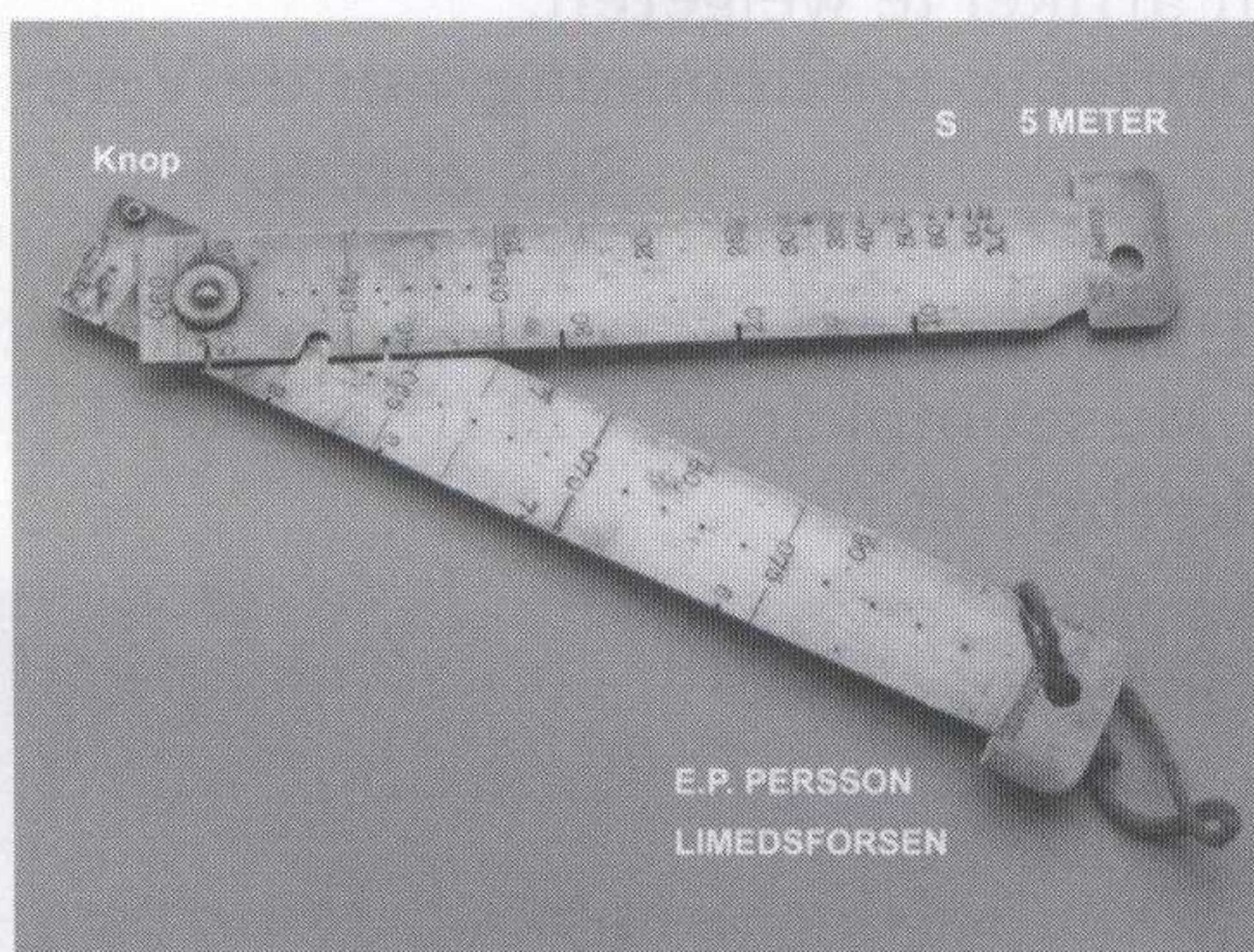
'Hier in Lunteren spilt de natuur hare welige groeikracht niet te vergeefs in de schoone bomen, die voor ieders woning prijken, onder welke de groene vensters der wel onderhouden woningen huizen sierlijk te voorschijn komen. Al is het dan ook stil op den weg, waar geen ledige voetganger rondloopt, het oog rust welgevallig op alles wat van orde, zindelijkheid, zorgvuldigheid en vlijt getuigenis draagt; want bij zulke goede hoedanigheden kan ook daar binnen slechts duurzame vrede huisvesten.'

In de uitvoerige beschrijving die van het prachtige dorp Ede zelf gegeven wordt klinkt echter ook enige kritiek door:

'Want, om niet met een vreemden geest besmet te worden, voeden de oorspronkelijke bewoners zoo grooten afkeer tegen al wat vreemd luidt, dat zelfs eene meer beschaafdere voordragt in godsdienstige zaken hen tegenstaat.'

Bron: O.G. Heldring en R.H. Graadt Jonckers: *De Veluwe, eene wandeling.* Arnhem, G. van Eldik Thieme, 1841

WIE WEET WAT HET IS?

Het voorwerp dat in De Zandloper 2010-1 werd afgebeeld, blijkt een *Christens boomhoogtemeter* te zijn, een instrument dat tot in de jaren 1950 werd gebruikt in de bosbouw. We danken Leendert van Prooije, Jan Kijlstra en Johan Peper voor hun reacties.

Torenbrand 1886

Gevonden door Hetty Blaauw-de Wit

In het verslag van de openbare raadsvergadering van 29 mei 1886 staat onder besluit 515 vermeld: (letterlijke tekst):

'Door den Voorzitter wordt medegedeeld en voorgesteld in de notulen te vermelden, dat in den nacht van Vrijdag 28 Mei j.l. ten ongeveer 12 uur de toren te Ede door den bliksem werd getroffen, waardoor brand in den spits van den toren werd veroorzaakt, dat zolang het kruis en de haan niet gevallen waren geene pogingen tot blussching zonder levensgevaar waren aan te wenden, dat ten ongeveer 4 1/2 uur het kruis en de haan naar beneden vielen, de haan op straat en het kruis op de omloop, waarna door de krachtige hulp van eenige dappere mannen de brand ten ongeveer vijf uur was geblusht. De veroorzaakte schade wordt voorlopig begroot f. 1000,-- ad. f. 1200,--. Bij deze gelegenheid hebben zich bijzonder onderscheiden:

Gijsbert Esser - Marinus Esser - Gerrit Eylander - Jan van Zoelen - Dirk Droffelaar - Aris Gaasenbeek - Frans van Scherrenburg - Pieter Tulp - Wouter van Burik - Herm. van den Brink - Hendr. Viets - Cornelis Robbertsen e.a.'

COLOFON

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede en verschijnt vier maal per jaar. De contributie bedraagt € 15 per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 t.n.v. de Vereniging Oud Ede.

Het dagelijks bestuur van de Vereniging wordt gevormd door Hans van Bemmelen (voorzitter), Henk Borkhuis (penningmeester) en Anke der Kinderen (secretaris).

Tel.: secretariaat: 06 34 86 76 27 ; email: voe@verenigingoudede.nl
internet: www.verenigingoudede.nl

Beëindiging lidmaatschap, uitsluitend schriftelijk, vóór 1 november.

Ereleden van de vereniging zijn: Dr.Ir.J.F. van Oosten Slingeland, J. Hartgers en mevrouw J. Groen

De redactie bestaat uit Hans Post (eindredacteur), Frans van Oort, Kees van Lohuizen en Dick Kranen.

U kunt de redactie bereiken via e-mailadres : hanspost@worldmail.nl

De redactie behoudt zich het recht voor een artikel te weigeren.

Overname van artikelen uitsluitend na schriftelijk toestemming van de Vereniging Oud Ede.

Directeur van het museum is de heer Ben Hilgers.

Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede,

T: 0318 - 619554. E : historischmuseumede@hetnet.nl.

W: www.historischmuseumede.nl.

Het museum is open 's middags van 13.30 tot 17.00 uur, op zondag van 13.30 tot 16.00 uur. **(Maandags gesloten)**

Productie van het blad : Drukkerij Frouws.

ISSN 1384-7090

HET HISTORISCH MUSEUM EDE DANKT ZIJN SPONSORS*

AAA Administratiekantoor
Advocatenkantoor Hage
Autobedrijf J.C. van Roekel
Axi Keukencentrum
Café de Pineut
Fromangerie Bellestein
Drogisterij Karens
Van der Kolk Ede. B.V.
Garagebedrijf Rien Meijer

Visgilde Rijsemus
Tandartsen Ede
Hulsmann en Pesie, Makelaars
Hypotheek Visie Ede

Kunsthandel Simonis & Buunk
Posthuma & Schutte, Notarissen
Tandarts T.Boorsma
Wijnhandel Borg

***Wilt u ook sponsor worden?** Vanaf een bijdrage van 100 euro per jaar verschijnt uw naam ook op deze lijst en op het bord in de hal van het museum.

een winkel
vol (cadeau-)
ideeën voor
binnen en
buiten

Geels

E D E

Grotestraat 111, Ede Tel.:0318 61 92 92
geels@geelsede.nl www.geels-ede.nl

voor een
volledige
impressie
bezoek
onze
internet
site

Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

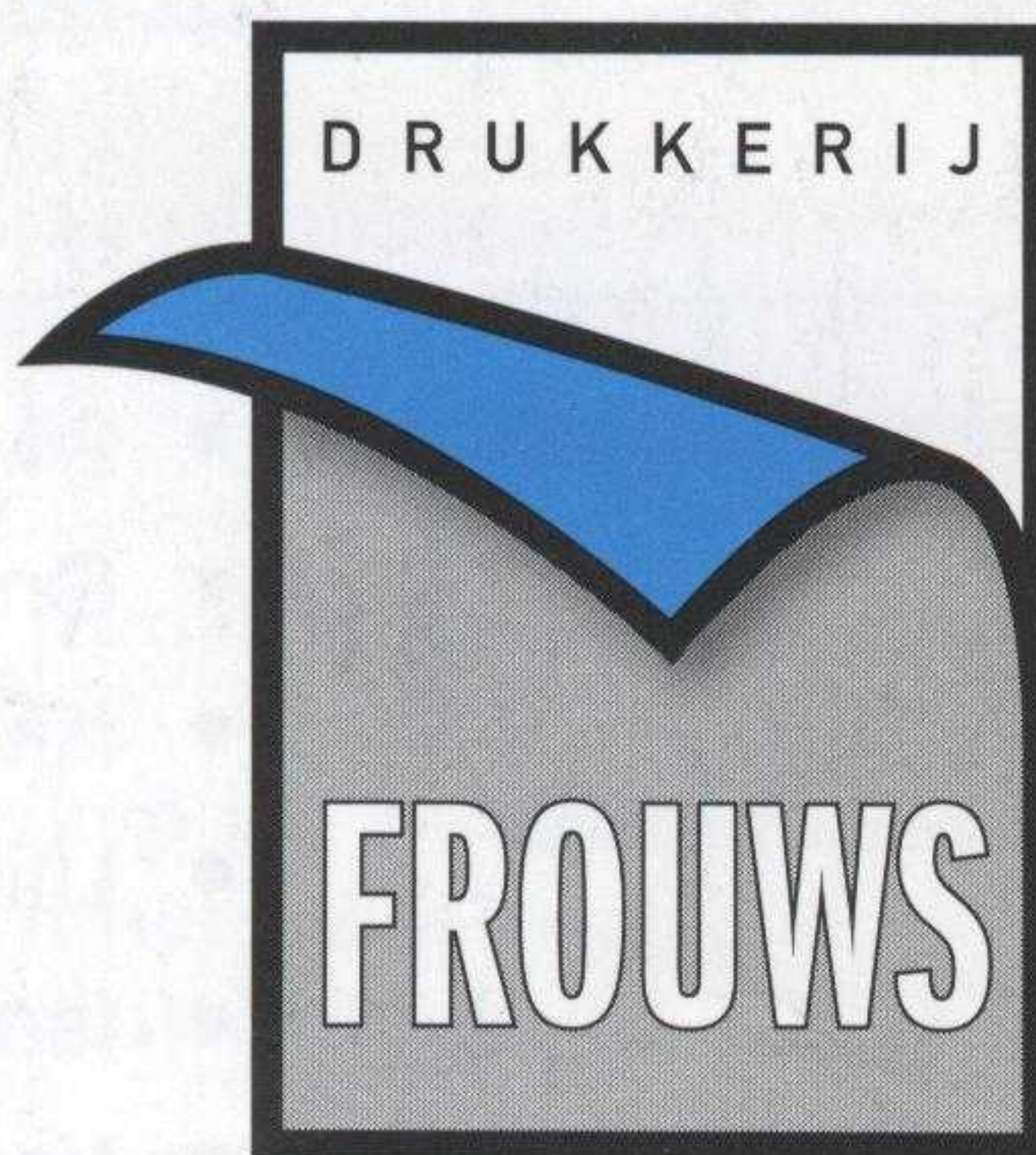
Auteur?

Leusden Molens
Ede Nijkerk Putten Leusden
Barneveld Historie
Natuur Tweede Wereldoorlog Barneveld
Wandelen Natuur Woudenberg
Veluwe Gerrit de Graaff
Scholen Reizen
Sporen Autobiografie Roman
Oorlog Erfgoed

Kijk voor ons actueel boekenoverzicht

www.bduboeeken.nl

Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders
met vakmanschap vervaardigd bij:

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

Restaurant

Rijkskamer

Grand Café

Wij maken het u graag naar uw zin!

Openingstijden:

Maandag, woensdag & donderdag vanaf 11:00 uur

Vrijdag vanaf 10:00 uur, zaterdag & zondag vanaf 16:00 uur

■ Kerkhoflaan 12, 6721 EZ Bennekom ■ 0318 418798

■ www.restaurantrijkskamer.nl ■ info@restaurantrijkskamer.nl

MONDIAL MOVERS

Waaijberg verhuizers B.V.

Vlekkeloos verhuizen

overzee en over land

Ede Tel. (0318) 62 45 55 ■ Hoogezand Tel. (0598) 39 98 20
www.waijberg.nl ■ info@waijberg.nl

